

HET RISICOBEBEER IN TWINTIG VERZELFSTANDIGDE
RIJKSMUSEA

EEN INVENTARISATIE

DRS. J.B. PENNOCK

INSPECTIE CULTUURBEZIT
PRINSESSEGRACHT 31
2514 AP DEN HAAG
November 2000

Het risicobeheer in twintig verzelfstandigde rijksmusea

Een inventarisatie

1.1 Inleiding

Een aantal Nederlandse musea is in de afgelopen jaren getroffen door een calamiteit: een vuurwerkexplosie, een roofoverval op klaarlichte dag, diefstal, mesaanvallen op schilderijen, een dreigende dijkbreuk, brand. Kleinere incidenten halen de pers vaak niet of nauwelijks, omdat men – juist uit veiligheidsoverwegingen – dergelijke voorvallen niet graag publiceert. Er zijn nog meer bedreigingen voor de collecties, zoals waterschade door lekkage, schimmelexplosies en vandalisme. Dank zij de instelling van het Deltaplan voor Cultuurbehoud is een groot deel van de rijkscollectie geconserveerd en ondergebracht in goed geklimatiseerde museumzalen en depots. De voorwaarden voor het behoud van de collecties zijn daarmee sterk verbeterd. Het Deltaplan was echter niet gericht op speciale maatregelen voor het risicobeheer. In hoeverre lopen de objecten de kans beschadigd te raken, te verdwijnen door diefstal of voorgoed verloren te gaan door brand? Een onderzoek naar de genomen of te nemen maatregelen leek op zijn plaats. Op verzoek van de Directeur Generaal Cultuur en Arbeidsvoorwaarden van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft de Inspectie Cultuurbezit dit onderzoek in 1997 aangevangen. Wanneer spreekt men van een goed risicobeheer? Het is onderdeel van de zorg voor de collectie en maakt dus deel uit van *good housekeeping*. Hieronder zijn te verstaan de voorzorgsmaatregelen waaruit blijkt dat een museum bedacht is op de verschillende calamiteiten die de collectie kunnen treffen. Kort gezegd gaat het om de beveiliging, bewaking en brandveiligheid van de collectie. De voorzorgsmaatregelen moeten gericht zijn op het voorkómen of beheersen van een calamiteit, maar ze moeten ook voorzien in de acties vlak na een calamiteit, waaronder de nazorg voor de objecten en de eventuele contacten met de pers.

Internationaal staat dit onderwerp meer en meer in de aandacht zoals onder andere blijkt uit de oprichting van een aparte sectie van de ICOM, het International Committee on Museum Security en het succes van het Museum Security Network.

1.2 Onderzoeksmethode

Met de inventarisatie is beoogd een beeld te geven van de stand van zaken op het gebied van risicobeheer in de verzelfstandigde rijksmusea. Hiertoe zijn in de periode 1997-1999 twintig musea onderzocht,¹ waarbij vooral de feiten en de procedures belicht zijn, en niet de technische en financiële aspecten. De installaties kunnen nog zo modern zijn, een goed risicobeheer staat of valt bij het deskundig gebruik van de apparatuur en de alertheid van het personeel. De manier waarop het museum daarmee omgaat, hoe de apparatuur onderhouden wordt en vooral of procedures bij incidenten en ter voorkoming daarvan goed beschreven zijn en bij het personeel bekend zijn, acht de Inspectie Cultuurbezit van het grootste belang.

De Inspectie Cultuurbezit heeft een lange lijst met vragen ontwikkeld die in de vorm van een interview werd voorgelegd aan degene die in het museum verantwoordelijk is voor het risicobeheer. Deze vragen zijn opgesteld op grond van eigen ervaringen, suggesties van deskundigen en literatuuronderzoek. De bedoeling was tegelijk een eventuele bewustwording te kweken omtrent risico's die wellicht nog niet adequaat gedekt waren in het museum. Het voordeel van een interview is dat er de ruimte is om door te vragen en aldus zoveel mogelijk informatie te verkrijgen. Een kanttekening zou kunnen zijn dat alleen de mening van het museum aan bod komt, die niet altijd controleerbaar is, en dat er wellicht 'sociaal wenselijke' antwoorden gegeven worden. Niettemin blijkt al snel tijdens zo'n gesprek

¹ Om redenen van veiligheid worden de musea in dit rapport nergens met name genoemd.

hoe de algemene houding in het museum is ten opzichte van het risicobeheer. De vraaggesprekken duurden twee à drie uur. Ze werden op schrift uitgewerkt, waarbij ook eigen observaties opgenomen werden. Bij de verwerking van de gesprekken is vooral gekeken naar de actuele stand van zaken, en niet naar alle plannen die de musea nog willen realiseren. Een aantal van die voornemens was al heel concreet, en is mogelijk in de tussentijd al uitgevoerd. Vervolgens werd het uitgewerkte interview rechtstreeks naar de directeur van het betreffende museum gestuurd. Gevraagd werd in een schriftelijke reactie eventuele correcties en toevoegingen te geven. Uit het feit dat de meeste musea vrij snel reageerden blijkt dat het risicobeheer een onderwerp is dat bij hen leeft.

In dit rapport zijn alle vragenlijsten en de schriftelijke reacties verwerkt. De musea onderling vergelijken is zinloos: het betreft hoeveelheden van objecten die variëren per collectie tussen de 350 en tien miljoen, en de collecties, gebouwen en depots zijn uiteenlopend van aard. Het rapport is bedoeld als een beschrijving van de huidige situatie, en als uitgangspunt voor verder beleid. Bij het lezen van dit rapport dient voor ogen gehouden te worden dat het hier een onderzoek betreft naar voormalige rijksmusea. In middelen en professionaliteit steken zij uit boven het gemiddelde Nederlandse museum. De uitkomsten van het onderzoek zijn dus geenszins representatief te noemen voor de stand van zaken op het gebied van risicobeheer in de Nederlandse musea.²

² In vergelijking met andere Europese landen lijkt de mate van beveiliging in de onderzochte musea goed af te steken; in de Verenigde Staten is men reeds verder op de weg naar professionalisering en standaardisering, zie bijvoorbeeld S. Keller en E. Lipple, *Interpreting and Implementing "Suggested Guidelines for Museum Security". A Manual for Museum Administrators*, published by Horizon Institute, Ormond beach, Florida 1989/1997, te vinden op het Internet: www.stevekeller.com.

2.1 Algemeen

Calamiteitenplan

Van de twintig onderzochte musea hadden slechts drie een zeer volledig calamiteitenplan waarin ook de collectie was opgenomen. Twee van de drie musea beschikten ook over een lijst van werken die bij een calamiteit als eerste in veiligheid gebracht moeten worden; dit is omschreven in hun ontruimingsplan. Twee andere musea hadden een calamiteitenplan dat in verband met grootscheepse verbouwingen nog aangepast moest worden. Bij alle overige musea moest eerst geëxpliciteerd worden dat de vraag gericht was op het redden van de collectie en niet op de veiligheid van bezoekers en medewerkers.

Drie musea waren bezig met het maken van een calamiteitenplan en beschikten reeds over een 'calamiteitenklapper', een handzaam boekje waarin per pagina de maatregelen staan beschreven die bij de verschillende noodsituaties genomen moeten worden. Deze klappers hangen op centrale plaatsen in het gebouw en zijn zeer effectief. Vermeldenswaard is dat in één van deze drie musea de (gekleurde) klappers om esthetische redenen door de architect van de zaal verwijderd zijn.

Eén museum had een calamiteitenplan in concept klaar. Bij zeven andere was het nog in de maak. Vier musea hadden in het geheel nog geen plan. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat er geen procedures zijn; ze waren echter nog niet schriftelijk vastgelegd.

Het is opmerkelijk dat er verschillende benamingen gehanteerd worden voor een calamiteitenplan: bedrijfsnoodplan, bedrijfshulpplan en bedrijfshulpverleningsplan worden gehanteerd, en één calamiteitenplan had een apart hoofdstuk dat eveneens 'calamiteitenplan' getiteld was. Dit geeft aan dat het begrip nog geen gemeengoed is in het museale veld.

Opmerking: Een gedetailleerd calamiteitenplan voor de collectie, samengesteld op basis van een risico-analyse, is een noodzaak. Het is goed dat er reeds musea zijn met zo'n plan. Twee van de drie hebben hun calamiteitenplan pas opgesteld na een ernstige diefstal. Daar staat tegenover dat andere musea met een calamiteit in het verleden nog steeds geen plan op schrift hebben. Dit is verontrustend.

Een flink aantal musea heeft een plan 'in de maak'. Het blijkt dat het stadium van 'in de maak zijn' lange tijd kan duren, in sommige gevallen meer dan twee jaar.

Geconcludeerd moet worden dat bij bijna driekwart van de onderzochte musea geen prioriteit gegeven wordt aan de beschrijving en het vastleggen van het risicobeheer van de collecties. Zolang afspraken en procedures niet eenduidig zijn vastgelegd, kan gesteld worden dat een zeer groot deel van de rijkscollectie nog niet afdoende beschermd is tegen calamiteiten.

Ontruimingsplan

Vijf musea hebben een ontruimingsplan ook voor de collectie. Bij één museum is de collectie zodanig opgeborgen dat het in nood volstaat de deur af te grendelen; de objecten hoeven niet apart in veiligheid gebracht te worden. De meeste andere musea die bezig zijn met het ontwikkelen van een calamiteitenplan, voorzien hierbij ook in een ontruimingsplan voor de collectie.

Wat wordt beschouwd als risico?

De door de respondenten genoemde risico's zijn: brand (13x), waterschade door overstroming, lekkende leidingen, lekkende daken (11x), inbraak (11x), vandalisme en graffiti (6x), uitval van de klimaatinstallatie en andere technische storingen (5x), diefstal (4x), bommelding (3x), natuurlijke calamiteiten (3x), menselijk falen en onachtzaamheid (3x), criminaliteit (niet nader gedefinieerd, (2x), kortsluiting (2x), gewapende overval (mede in verband met de ligging naast een ambassade) (2x), specifieke risico's in verband met de collectie of de locatie, zoals gifontwikkeling bij brand, een aanvaring nabij het museum, een insectenplaag (2x), 'alle mogelijke risico's' (1x), te veel vocht door natte jassen (1x), instorting (1x), het ontbreken van een beveiligingsmedewerker buiten openingstijden (1x).

Opmerking: Dit zijn de risico's die spontaan genoemd werden; de antwoorden zijn zeker geen uitputtende opsomming. Diefstal wordt slechts viermaal genoemd, terwijl dit toch nogal eens voorgekomen is. Over het algemeen achten de musea zich nu voldoende beschermd tegen diefstal door betere interne procedures, goed hang- en sluitwerk, alarmsystemen en camerabeveiliging. Hierdoor neemt het risico in hun ogen af. Opmerkelijk is dat slechts één museum vreesde voor de continuïteit van het bedrijf en wel door het uitvallen van rondleiders. Kennelijk vrezen de musea niet de kwalijke gevolgen van een calamiteit zoals negatieve publiciteit, financiële derving en sluiting voor langere tijd. Een enkel museum vertrouwt op de sociale controle van de bezoekers. Het is maar zeer de vraag of dit terecht is: in de huidige maatschappij zijn de burgers eerder geneigd de ogen te sluiten dan om in te grijpen.

Welke risico's aanvaardt het museum?

Drie musea antwoordden stellig dat geen enkel risico wordt uitgesloten, twee andere noemden geen specifieke risico's die ze aanvaardden. Twee musea accepteren het risico van bepaalde vormen van vandalisme, en kiezen ervoor het gastvrije, huiselijke karakter van het museum te stellen boven overmatige veiligheidsmaatregelen. Zo worden bijvoorbeeld niet alle schilderijen van glas voorzien. Allerlei andere risico's waar men zich niet tegen kan wapenen werden genoemd: de huidige staat van de gebouwen, waar nog geen klimatisering aanwezig is; de aard en de ligging van de gebouwen (bijvoorbeeld met grote glasoppervlakten, een historisch pand, gelegen in een natuurgebied of in de nabijheid van een benzinstation); een neerstortend vliegtuig; storm, natuurrampen en buitengewone calamiteiten. Een klein museum noemde een zwakke schakel die te wijten is aan krapte van het personeel: de medewerker achter de kassa, die gesitueerd is direct bij de ingang, moet tegelijk de monitoren in de gaten houden. In geval van nood kan hij eigenlijk zijn post niet verlaten.

Opmerking: De gedetailleerdheid van de antwoorden geeft aan dat de musea zich realiseren dat zij zich (vooralsnog) moeten neerleggen bij bepaalde risico's. Tegelijkertijd streven zij ernaar risico's zoveel mogelijk te beperken.

Bij wie berust de verantwoordelijkheid, afgezien van de directeur?

In alle gevallen bleken de verantwoordelijkheden duidelijk te liggen. Eén museum zei te hameren op de eigen verantwoordelijkheid van de werknemers. Eenmaal werd de met de Rijksgebouwendienst gedeelde verantwoordelijkheid voor gebouwen en installaties als een potentiële bron van problemen genoemd. In hoeverre afspraken en verwachtingen in de praktijk bewaarheid worden, is in een vraaggesprek niet na te gaan.

- *bij verdeling collectiebeheer/bedrijfsvoering: hoe vaak is er onderling overleg?*

Deze vraag beoogde vooral de samenwerking bij het inrichten van tentoonstellingen: in hoeverre beveiligingsaspecten meegewogen worden bij de opbouw en inrichting.

In de kleine musea, waar een dergelijke scheiding van functies niet aan de orde is, was deze vraag niet van toepassing. Bij de helft van de onderzochte musea is er wel overleg en is de afdeling bedrijfsvoering betrokken. Toch waren er twee musea waar weinig overleg was, en één gaf tegenstrijdige berichten (de vraag werd aan beide afdelingen gesteld en de antwoorden waren: eens per jaar, en: in het geheel geen overleg).

Uit eigen observatie is gebleken dat de inrichting van tentoonstellingen een bedreiging vormt voor de kunstwerken. Tentoonstellingen die een jarenlange voorbereiding gehad hebben, worden op het allerlaatst pas ingericht. Consequentie is dat het voorkomt dat de tentoonstelling nog in opbouw is (zalen worden geschilderd en vitrines ter plekke gezaagd) terwijl de objecten uitgepakt en geplaatst worden. Ook is gebleken dat de bewaking in die dagen minder is. Dit is een zorgelijke situatie.

Opmerking: De afdelingen collectiebeheer en bedrijfsvoering kunnen niet los van elkaar functioneren, op bepaalde gebieden is onderlinge afstemming noodzakelijk. Het zou goed zijn als overleg in de musea gestructureerd werd, en opgenomen in het calamiteitenplan. Het is belangrijk dat bij de inrichting van een tentoonstelling de

veiligheid niet wijkt voor de esthetiek. Ook dient ervoor gezorgd te worden dat de voorbereidingen voor een tentoonstelling voltooid zijn als de objecten uitgepakt en geplaatst worden. De bewaking mag tijdens de inrichting van een tentoonstelling niet verslappen.

Wordt een registratie van (bijna-)incidenten bijgehouden?

Meer dan de helft van de musea houdt een registratie bij van incidenten; meestal gebeurt dit in de dagrapportages van de afdeling beveiliging. Zes musea hebben geen enkele vorm van incidentenregistratie. Bijna-incidenten worden over het algemeen niet vastgelegd.

Opmerking: Dit is een ongewenste situatie. Een goede inventarisatie van (mogelijke) incidenten is een hulpmiddel om zwakke plekken in het risicobeheer aan het licht te brengen.

Verzekering?

De collectie die het bezit is van het Rijk is niet verzekerd, ook niet de objecten die door een ex-rijksmuseum aan een ander ex-rijksmuseum in bruikleen zijn gegeven. Bruiklenen, zowel instande als uitgaande, zijn over het algemeen verzekerd, tenzij ze onder de Kaderovereenkomst vallen. Eén collectie in bruikleen is in haar geheel verzekerd tegen de kosten van restauratie na een calamiteit.

Bij fysieke scheiding van kantoren en museum: hoe snel zijn de meldingsprocedures, hoe snel kan men aanwezig zijn?

Hoe snel kunnen verantwoordelijken in de dagsituatie vanuit de kantoren ter plekke zijn? De meldingsprocedures zijn over het algemeen duidelijk en adequaat. Ongeveer de helft van de musea heeft de kantoren in het eigenlijke museumgebouw. Bij de andere helft zijn in het gebouw zelf of op het uitgestrekte terrein forse afstanden te overbruggen. Ook de afstand tot externe depots is vaak groot. Dit betekent dat verantwoordelijken (anders dan beveiligingsmedewerkers) niet altijd direct ter plekke kunnen zijn. Eén museum beschikt over een dienstfiets, maar die stond op het moment van inspectie met een lekke band.

Wordt gebruik gemaakt van de Museum Standaard Audit Veiligheidszorg (MUSAVE)?

Vijf musea gebruiken de *self-audit* die op verzoek van het ministerie van OCenW ontwikkeld is door de Nederlandse Museumvereniging; vier hiervan hebben persoonlijk meegewerkt aan de ontwikkeling van de vragenlijst en het computerprogramma. Negen musea hebben het in huis maar zijn er niet in geslaagd het op te starten of vinden het te weinig inzichtelijk. Zes musea hebben Musave niet aangeschaft. Het nut van dit instrument is daarmee helaas beperkt. Inmiddels is een vernieuwde versie van Musave in de maak.

2.2 Water

Overstroming

De kans op overstroming is, volgens de musea, vrijwel nihil. Wel wordt in sommige gevallen gemeld dat hevige regenval overlast kan geven. Bij een verbouwing hebben zich eveneens problemen voorgedaan. Een museum en enkele externe depots moeten door constant pompen watervrij gehouden worden. Een museum dat nabij water gelegen is zou in een zeldzaam geval wateroverlast kunnen hebben; met de inrichting is hiermee voor zover mogelijk rekening gehouden (de bibliotheek en de archieven zijn naar een hogere verdieping verplaatst). Externe depots die al eens in allerijl ontruimd zijn vanwege een dreigende dijkbreuk zijn wederom in gebruik genomen. Dit museum heeft geen voorzorgsmaatregelen getroffen omdat het van mening is dat de kans op een dijkbreuk zeer klein is.

Staan er delen van de collectie onder grondwaterpeil?

In zes musea staan delen van de collectie onder grondwaterpeil. Dit werd echter niet als een risico ervaren.

Vochtptrek muren

Dertien musea hebben last van vocht in de muren; bij enkele andere is dit probleem inmiddels verholpen. Voor drie musea is het een wezenlijk probleem omdat het zich voordoet in de nabijheid van collectieonderdelen. Eén museum is thans een ondergronds depot aan het aanleggen.

Opmerking: het is gewenst dat dit veel voorkomende probleem door de Rijksgebouwendienst nader onderzocht wordt.

Leidingen

- kans op lekkage boven collectie

Dertien musea hebben wel ergens watervoerende leidingen boven de collectie, in theorie bestaat dus de kans op waterschade door een gesprongen leiding. Vier musea hebben beschermende maatregelen getroffen.

Bij enkele musea is niet bekend waar in de muren leidingen lopen. Zo is bij bouwwerkzaamheden een leiding van de centrale verwarming geraakt. Bij een ander museum is in een van de expositiezalen een ernstige lekkage ontstaan als gevolg van een doorgeroeste radiator; dit gebeurde vier maanden na het gesprek over het risicobeheer.

- isolatie bij vorst

Geen enkel museum acht de kans op gesprongen leidingen door vorst aanwezig, tenzij verwarmingsinstallaties zouden uitvallen.

Waterdetector aanwezig?

Meer dan de helft van de musea heeft waterdetectoren geplaatst; bovendien hebben enkele musea voorzieningen aangebracht in de vorm van lekbakken en –goten, en hydroforen (bij een onderdruk in de leidingen valt de watertoevoer automatisch uit). Ook vertrouwt een aantal musea op het klimaatbeheersysteem dat bij een teveel aan vocht een melding moet geven. Plaatsing van (extra) waterdetectoren is in een aantal gevallen aanbevolen.

Opmerking: bij kans op lekkage zouden waterdetectoren moeten worden aangelegd.

Is bekend waar de hoofdkraan zich bevindt? Is deze goed bereikbaar?

In de meeste gevallen werden beide vragen bevestigend beantwoord. In drie kleinere musea was dit niet het geval: bij twee musea was de bereikbaarheid slecht (op zolder en buiten tussen de rozenstruiken), en in een museum met een kleine personele bezetting kende de conservator de locatie niet.

Lekkages daken

De helft van de musea meldde dat de kans op lekkage via het dak aanwezig is. De staat van onderhoud van de gebouwen laat dus nogal eens te wensen over. Eén museum is in discussie met de Rijksgebouwendienst over de vraag wie de zeer hoge goten moet schoonmaken. Overigens zijn deze musea alert op waterschade, mede door ervaringen in het recente verleden.

Uitwaseming stucwerk

Daar waar van toepassing wordt zorg gedragen voor voldoende uitwaseming van nieuw vochtig stucwerk. In een depot levert een asfaltvloer problemen op; de objecten zijn daarom op pallets gezet. In een kelderdepot is een voortdurende vochtptrek die het gevolg is van een poreuze vloersamenstelling.

Voorzorgsmaatregelen?

Daar waar nodig wordt de RV (relatieve luchtvochtigheid) gemeten.

2.3 Brand

Opmerking: Eén instelling deelt de locatie van haar depots met een aantal andere instellingen, waaronder één die licht ontvlambare materialen beheert. Deze situatie brengt een zeker risico met zich mee.

Een ander museum ziet een verhoogd risico in de kabelgoten, die een brand snel omhoog zouden kunnen transporteren. Het is goed dat dergelijke risico's onder ogen gezien worden; waar mogelijk zal dit op korte termijn verholpen moeten worden.

De meeste musea bestaan uit meer dan één locatie; niet alle locaties zijn even goed tegen brand beveiligd.

De notie dat de brandweer geheel op eigen houtje te werk gaat bij het blussen van een brand berust op een misvatting. Informatie van een directeur of conservator over de inrichting van het museum en over belangrijke onderdelen van de collectie kan de brandweer helpen bij het vaststellen van een aanvalsplan. Regelmatig contact met de brandweer is dan ook zeer aan te raden. □

Rookverbod?

Twee musea hebben een algeheel rookverbod uitgevaardigd. In een paar musea mag in één enkele ruimte gerookt worden. In de meeste musea is roken in de kantoren en in kantine of restaurant toegestaan.

Twee musea zijn gelegen op een groot bosrijk terrein waar het risico van een bosbrand aanzienlijk is. In beide gevallen wordt een rookverbod op het terrein niet mogelijk geacht; wel wordt er in droge perioden gewezen op het brandgevaar. Een van de twee musea beschikt over een eigen waterringleiding rond het hele gebouw en heeft voldoende vakmanschap in huis om bij brand zelf een aanval te doen en de brand van buitenaf te bestrijden.

Blusapparatuur

- type

Slanghaspels: 19 musea

CO₂ (kooldioxide, koolzuursneeuw): 15 musea

Droogpoederblussers: 10 musea, meestal in specifieke ruimten als laboratoria, restauratie-ateliers of bij elektronica. Sommige musea hebben echter ook poederblussers in de nabijheid van de collectie. Het droogpoeder (voornamelijk bestaande uit zouten) is schadelijk voor de collectie omdat het zich invreet; deze schade is irreversibel. Overigens kan het poeder bij lage temperaturen gaan klonteren. Het lijkt daarom minder geschikt voor gebruik in onverwarmde buitenlocaties.

Sproeischuimblussers: 6 musea

Argon (een edelgas): 2 musea. Dit gas is als blusmiddel inmiddels uit de handel.

Sprinkler: 1 museum (plaatselijk, niet boven collectie)

Droge stijgleiding of droge sprinklerleiding die door de brandweer op water aangesloten wordt: 5 musea

Branddeken: 2 musea

Voor een effectieve bediening van handblussers is het noodzakelijk een cursus te volgen of instructie te krijgen. Bedrijfshulpverleners (BHV-ers) in de beveiliging hebben deze kennis in huis. Andere musea moeten er zorg voor dragen dat medewerkers op de hoogte zijn van de werking van de blussers. Dit is nog niet altijd het geval. Zo wist een depotmedewerker niet waar het glazen meldertje met het opschrift 'blussing' toe diende.

Overigens meldde een museum dat er in alle gebouwen van museum en depots in totaal twee à drie brandjes per jaar zijn. Ter vergelijking: bij een onderzoek naar veiligheidszorg in Nederlandse musea in 1992 zei 2,1% in vijf jaar 1-2 branden gehad te hebben; 0,4% had 3-5 branden gehad.² Deze gegevens duiden op de noodzaak van een goede brandpreventie. Tegelijkertijd blijkt dat de musea over het algemeen goed gewapend zijn tegen brand.

Jarenlang is het gebruik van een sprinklerinstallatie taboe geweest omdat men vreesde dat de collectie door disfunctioneren schade zou ondervinden. Bij de moderne sprinklersystemen is dit risico minimaal. Thans wordt er een aangelegd in een nieuw te bouwen depot. Dit is een goede zaak: de sprinkler lijkt de meest directe en meest adequate vorm van brandbestrijding, te meer daar de brandweer over het algemeen geen gebouwen ingaat waar geen mensen aanwezig zijn.

- *voldoende brandblussers?*

Deze vraag is in feite overbodig omdat alle openbare gebouwen beveiligd moeten zijn volgens de normen van de brandweer (1 blusser per 200 m²). Niettemin heeft de Inspectie in vier musea aanbevolen extra blussers te plaatsen in depots die zo groot zijn dat een forse afstand langs de kasten overbrugd moet worden. Eén museum had op eigen initiatief reeds extra blussers geplaatst.

- *jaarlijkse controle van de brandblussers?*

Alle musea hebben hiervoor zelf of via de Rijksgebouwendienst een onderhoudscontract met een gespecialiseerd bedrijf afgesloten.

Opmerkingen: Alle musea hebben een combinatie van verschillende blusmiddelen.

Voor de veiligheid van de collecties lijkt voor de handblussers het sproeischuim het meest aangewezen blusmiddel. Bovendien werkt een schuimblusser 50 seconden, wat bijna driemaal langer is dan andere handblussers. Poederblussers mogen niet bij de collectie gebruikt te worden.

Een punt van aandacht is de bereikbaarheid van de blusmiddelen: tijdens inspecties is herhaalde malen gebleken dat handblussers of slanghaspels schuil gaan achter bijvoorbeeld een kast, een tafel of dozen, of, op zaal, dat ze half ingebouwd worden achter tentoonstellingspanelen.

De musea dienen te zorgen dat een voldoende aantal medewerkers de blusapparatuur weet te bedienen.

De aanleg van een sprinklerinstallatie ter bescherming van gebouw en collectie is toe te juichen. Wel dient er goed onderzoek verricht te worden naar wat de beste types zijn en moet er op gelet worden dat instructies voor het personeel navenant aangepast worden.

Brandmelding

- *systeem*

Alle musea hebben in vrijwel alle ruimten detectie; de meest gebruikte vormen van detectie zijn handmelders (met een glazen ruitje dat eenvoudig in te slaan is), ionisatiemelders (rookmelders), optische rookmelders en hitemelders. Handmelders hebben altijd een directe doormelding naar de plaatselijke brandweer. Eén museum is niet tevreden over de brandmeldinstallatie, die om verschillende redenen niet naar behoren functioneert. In één museum zijn thans tijdens een verbouwing collectieonderdelen ondergebracht in ruimten die niet gedetecteerd zijn, en evenmin zijn ze beveiligd tegen brand. Dit is een risico. In het verleden is al eens een dergelijke 'tijdelijke' (meer dan twee jaar) opslag in vlammen opgegaan.

- *procedures*

Twaalf musea hebben een eigen centrale meldkamer, waarvan er vier ook 's avonds en 's nachts bemand zijn. Hier komen de brandmeldingen binnen. In de nachtsituatie gaat een melding in deze musea direct door naar de brandweer. In de dagsituatie hebben twaalf musea (overigens niet precies dezelfde als hierboven genoemd) een vertragingstijd ingebouwd die varieert van twee tot tien minuten; dit geeft de mogelijkheid de brandmelding te verifiëren voordat de brandweer gewaarschuwd wordt. Officieel is het inlassen van een vertraging niet toegestaan, maar het wordt door de brandweer oogluikend toegelaten. De vertragingstijd mag echter niet te lang zijn.

De andere musea geven meldingen door via semafoon, portofoon en telefoon. Vijf musea hebben ook in de dagsituatie een rechtstreekse melding naar de brandweer, zonder vertraging.

Een aantal musea heeft een klimaatbeheerinstallatie die gekoppeld is aan de brandmeldinstallatie; bij brand slaan bijvoorbeeld automatisch kleppen dicht waardoor verspreiding van rook en roet voorkomen wordt. De overige musea zouden maatregelen moeten treffen om de verspreiding van rook en roet, wat zeer schadelijk is voor de collectie, te voorkomen.

De opvolging van een melding is in de musea goed geregeld, maar de tijd die ermee gemoeid is, is nogal verschillend. In één museum bijvoorbeeld gaat de melding eerst naar een externe alarmcentrale, die de brandweer belt. De brandweer waarschuwt vervolgens de huismeester, die binnen vijf minuten ter plekke kan zijn. Dit lijkt nogal omslachtig.

Nog lang niet alle musea hebben hun procedures op schrift staan.

Overigens heeft in één museum de centrale meldkamer tegelijk een receptiefunctie. Deze situatie is niet wenselijk.

Opmerkingen: op het type brandmeldinstallatie is tijdens de gesprekken niet ingegaan. Het is de vraag hoeveel musea een gecertificeerde brandmeldinstallatie hebben – het feit dat geen van de musea heeft zelf aangegeven dat zij dit hebben, doet vermoeden dat er nog niet veel gecertificeerde installaties zijn. Overwogen zou kunnen worden of dit niet als een vereiste gesteld moet worden.

Het verdient aanbeveling dat ook bij tijdelijke opslag van collectieonderdelen voldoende preventieve maatregelen tegen brand getroffen worden.

Bliksemafleider

Alle museale gebouwen zijn voorzien van een bliksemafleider. Eén tijdelijk depot is niet voorzien van een bliksemafleider. Overigens hadden niet alle musea het antwoord op deze vraag paraat. Twee musea melden dat ook op de elektrische leidingen overspanningbeveiligers zijn aangebracht. Drie musea vermelden dat de bliksemafleider jaarlijks gecontroleerd wordt door de Rijksgebouwendienst of via een onderhoudscontract.

Hoe snel is de brandweer aanwezig?

De aanrijtijd van de brandweer varieert van twee tot maximaal vijftien minuten. Sommige musea hebben bij een brandmelding in de nachtsituatie naast de brandweer ook opvolging door een particuliere veiligheidsdienst. Bij één museum was de aanrijtijd van deze dienst een uur; het museum stapt dan ook over op een andere particuliere veiligheidsdienst.

Overleg met brandweer? Hoe frequent?

Vrijwel alle musea hebben minstens eenmaal per jaar overleg met de brandweer. Vooral de musea die in verbouwing zijn of zijn geweest, hebben veel overleg gehad. Eén museum spreekt de brandweer regelmatig naar aanleiding van nieuwe tentoonstellingen. Een ander museum had voor het laatst met de verbouwing in 1984 contact gehad met de brandweer, maar heeft dit vernieuwd in 1999 in het kader van het nieuwe calamiteitenplan. Een museum dat niet in de Randstad is gelegen controleert maandelijks het brandmeldsysteem door middel van een proefalarm. Deze test wordt uitgevoerd in samenwerking met de brandweer. Bij de Inspectie bestaat de indruk dat de brandweer in het westen van het land aanzienlijk minder tijd heeft voor een dergelijke intensieve begeleiding.

Enkele musea proberen de brandweer bij hun collectie te betrekken door ontvangsten en rondleidingen voor de brandweertochten te organiseren. Zo raakt de brandweer tegelijk beter bekend met de plaatselijke situatie.

Opmerking: het is wenselijk dat bij verbouwingen en tentoonstellingen waarbij de ruimte wordt aangepast de brandweer altijd geconsulteerd wordt.

Vluchtwegen

- voldoende en duidelijk aangegeven?

In één museum zijn de vluchtwegen naar de mening van de Inspectie niet duidelijk aangegeven; bovendien is de bewegwijzering niet helder, waardoor het moeilijk is te bepalen op welke plek in het gebouw men zich bevindt. Op de zolder van hetzelfde museum is op

verschillende plaatsen geen noodverlichting; als de elektriciteit uitvalt is het daar aardedonker. Inmiddels is het museum begonnen dit te verbeteren. In een museum waar veel verbouwingen plaatsvinden, valt de noodverlichting nogal eens uit. Een ander museum dat in een historisch pand gevestigd is, heeft geen externe vluchtweg. In het gebouw zijn touwladders aanwezig, maar deze zijn verouderd en niet meer betrouwbaar.

- *zijn ze niet gebarricadeerd?*

Hier wordt in alle gevallen toezicht op gehouden. In één depot was de nooduitgang geblokkeerd door collectieonderdelen.

- *voldoende personeel aanwezig om bezoekers naar buiten te loodsen?*

In een museum waar de bezoekers in groepen rondgeleid worden, lijkt één rondleider te weinig om in geval van nood de groep naar buiten te loodsen. Een hekkensluiter bij de rondleiding is aanbevolen; sinds begin dit jaar is inderdaad een extra begeleider ingezet. Enkele musea beschouwen de dagelijkse sluitronde in feite als een oefening voor het 'veegplan' dat toegepast moet worden bij een ontruiming. Het aantal bezoekers zal dan echter kleiner zijn dan midden op de dag; tijdens de sluitronde is er geen paniek en weerstand te verwachten, wat bij een daadwerkelijke ontruiming wel het geval zal zijn.

Opmerking: de sluitronde is niet te vergelijken met een ontruiming, en kan dus niet als een ontruimingsoefening beschouwd worden.

Instructies personeel

Het personeel is over het algemeen goed geïnstrueerd. Eén museum geeft aan dat hier in verband met de verbouwing tijdelijk minder aandacht aan wordt besteed.

Een gesprekspartner zei dat het personeel niet geïnstrueerd is hoe te handelen bij brand. De directie van het betreffende museum nuanceerde dit later door te stellen dat 'de afgelopen jaren (op beperkte schaal) instructies [zijn] gegeven betreffende het eerste optreden bij brand'.

Twee kleinere musea meldden eveneens dat het personeel niet voldoende geïnstrueerd was; inmiddels is daar in beide musea aan gewerkt. Weer een ander museum wachtte met de instructies tot het nieuwe calamiteitenplan klaar was, om verwarring te voorkomen.

Worden nieuwe medewerkers ingelicht? Door wie?

Door het Hoofd Beveiliging, door de leidinggevende of door middel van een calamiteitenklapper of instructieboekje. Drie musea gaven aan dat zij nieuwe medewerkers niet inlichten, maar dat daar in de toekomst aandacht aan besteed zal worden.

Opmerking: nieuw personeel en ook tijdelijk personeel moet op de hoogte gebracht worden van de instructies bij brand en ontruiming.

Hoe vaak wordt er geoefend?

Negen musea gaven aan nooit een oefening te houden; zij zijn van zins dit wel te gaan doen. In één museum is zo vaak een foutmelding geweest dat de medewerkers een alarm niet meer serieus nemen. Dit is pas echt een risico. Overigens beschouwen enkele musea een foutmelding ook als een uitstekende oefening. Tijdens een verbouwing had een museum al zes loze meldingen door het stof, dat door de optische brandmelders gesignaleerd wordt. Een ander museum oefent juist helemaal niet tijdens de verbouwing.

Vijf musea houden jaarlijks een oefening, twee musea eens in de twee jaar, één museum tweemaal en één viermaal per jaar. Enkele musea gaven ook aan (een deel van) het personeel jaarlijks een cursus Kleine blusmiddelen te laten volgen.

Twee musea schrikken ervoor terug oefeningen te doen met publiek erbij, enkele andere hebben dit al wel eens gedaan.

Eén museum waarvan een groot aantal medewerkers werkt bij de plaatselijke vrijwillige brandweer, oefent maandelijks met persluchtmaskers.

*Hoe verhouden de veiligheidsmaatregelen tegen brand zich tot maatregelen tegen inbraak?
Welke keuzes?*

Slechts één museum zegt diefstal meer te vrezen dan brand; negen musea noemen expliciet brand als het grootste risico omdat een brand desastreuzer is. Een aantal van deze musea acht zich door de ligging of door de aard van de collectie minder gevoelig voor diefstal. Dit neemt niet weg dat zij zich ook tegen diefstal beveiligd hebben. De overige musea nemen beide risico's even serieus. De maatregelen tegen brand, zoals open vluchtwegen, worden door geen enkel museum ervaren als haaks staand op de maatregelen tegen diefstal. Integendeel, in een aantal musea is de compartimentering zodanig dat insluiting en diefstal in de nachtsituatie niet ongemerkt gebeuren kan. De detectie in de verschillende ruimten (compartimenten) zou direct menselijke aanwezigheid signaleren.

2.4 Evacuatie van objecten en nazorg

Hiërarchie van belang objecten aangegeven en bekend bij personeel en brandweer?

Vier musea zijn in dit opzicht klaar: één museum heeft met een codering in de geautomatiseerde collectieregistratie de objecten reeds aangeduid; vervolgens krijgen de objecten zelf een herkenbare markering. In een ander museum ligt vrijwel de gehele collectie in de kluis; daar luidt het devies dat in nood de kluis vergrendeld wordt en de gehele collectie in principe veiliggesteld is. Een derde museum heeft de prioriteitenlijst bewust niet doorgegeven aan de brandweer omdat veel werken regelmatig van standplaats veranderen. Met de brandweer is afgesproken dat de afdeling Collectiebeheer van dit museum aangeeft hoe er gehandeld moet worden met betrekking tot de kunstwerken.

De meeste andere musea hebben het plan een prioriteitenlijst aan te leggen, meestal in het kader van het te voltooien calamiteitenplan.

Eén instelling acht het niet mogelijk bij een calamiteit ook nog de collectie in veiligheid te brengen. Enkele musea hebben bewust geen lijst aangelegd, één omdat alle objecten van belang geacht worden, en het bij een ontruiming tijdverlies zou geven als er lijsten geraadpleegd zouden moeten worden. Een gehoord argument is ook dat het bestaan van zo'n prioriteitenlijst risico's met zich meebrengt: als hij in verkeerde handen valt lijkt de weg naar de belangrijkste werken geplaveid te zijn. Dit lijkt echter een oneigenlijk argument: over het algemeen is vrij eenvoudig te achterhalen welke objecten in een museum de belangrijkste zijn. Meestal zijn dit ook de objecten die door hun bekendheid het moeilijkst van de hand gedaan kunnen worden, en dus zullen ze minder aantrekkelijk zijn voor diefstal.

- regelmatige herziening in verband met nieuwe aanwinsten, nieuwe inzichten?

Dit is in één museum het geval, bij de overige drie die een lijst hanteren is dit niet noodzakelijk.

Waar worden de in veiligheid gebrachte spullen opgeslagen tijdens de calamiteit?

Vier musea hebben hiervoor (nog) geen locatie in gedachten. De overige musea hebben in eigen huis of op het terrein voldoende mogelijkheid voor een eerste opvang. Vier musea hebben bovendien afspraken met een transportbedrijf om de objecten snel af te voeren. Twee daarvan hebben ook met een gespecialiseerd bedrijf afspraken over het gebruik van geklimatiseerde en beveiligde opslagplaatsen. Een ander museum is met een naburig kasteel overeengekomen elkaar in nood te helpen met opslagruimte. Dergelijke samenwerkingsverbanden zijn zeer toe te juichen.

Opmerking: voor een eerste opvang van objecten is in de meeste musea wel ruimte. Ook zijn er samenwerkingsverbanden met collega-musea. Als de opslag echter van meer permanente aard moet zijn, is het moeilijk een locatie te vinden. Hierin zou de overheid een rol kunnen spelen.

Wie bewaakt de objecten dan?

In vier musea was deze vraag niet van toepassing, om verschillende redenen: de collectie blijft in huis zonder dat er vreemden bij komen, of de collectie is veilig in de kluis, of er worden überhaupt geen pogingen gedaan om objecten in veiligheid te brengen. Bij een ander museum zal de politie de omgeving geheel afzetten. Eén museum zegt hiervoor een ingehuurde beveiligingsdienst aan te wijzen, een ander museum had hier in het geheel nog niet over nagedacht. Tien musea zeiden hiervoor eigen personeel in te zetten. Eén museum noemde bovendien nog andere instanties die ingezet zouden kunnen worden, zoals de politie, extra personeel, een beveiligingsdienst of de Stichting Salvage (een samenwerkingsverband van het Verbond van Verzekeraars, expertisebureaus en gespecialiseerde schoonmaak- en reconditioneringsbedrijven).

- is dit algemeen bekend?

In vier musea was deze maatregel algemeen bekend. Vijf andere meldden dat de verantwoordelijke voor de bedrijfsbeveiliging op dat moment iemand zal aanwijzen, wat een adequate werkwijze is. In één museum vooral werd dit goed verwoord: 'Ten tijde van een calamiteit zal het Hoofd Bedrijfsbeveiliging als coördinator optreden en zullen zijn aanwijzingen gevolgd worden.' Dit getuigt van een gedegen voorbereiding.

Voldoende zaklantaarns aanwezig?

Twaalf musea hebben voldoende zaklantaarns in huis; twee hebben ook speciale calamiteitenkasten die standaard voorzien zijn van een zaklantaarn. Twee musea hebben geen zaklantaarn, en vijf antwoordden dat de noodverlichting volstaat. Er is dus een aantal musea dat beschikt over noodverlichting en extra zaklantaarns.

Lijst van restauratoren voor eerste hulp

Negen musea hebben restauratoren in dienst. Zes musea beschikken over een lijst met adressen van externe restauratoren; drie hebben die lijst ook in de centrale meldkamer opgeborgen. Eén museum heeft de telefoonnummers bovendien voorgeprogrammeerd in de telefoon. Een ander museum beschikt niet over een lijst maar heeft goed contact met twee verwante instellingen in de onmiddellijke nabijheid die expertise in huis hebben. Drie hebben nog in het geheel geen lijst met adressen.

Opmerking: pogingen van het Instituut Collectie Nederland, restauratorenvereniging VeRes en de Stichting Salvage om een landelijke lijst van beschikbare restauratoren op te stellen, zijn gestrand. Bezien zou moeten worden of een dergelijk initiatief niet alsnog van de grond kan komen, centraal aangestuurd. Hierin zou de overheid een rol kunnen spelen. Ook zou er wellicht een samenwerkingsverband met de Stichting Salvage tot stand kunnen komen, aangestuurd door de overheid.

Bij papier: contact met eigenaar van grote diepvriezer? Contactadres voor grote hoeveelheid diepvrieszakken?

Vier musea hebben contact gelegd met de eigenaar van een grote diepvriezer. Voor twee musea was deze vraag gezien de aard van de collecties niet van toepassing, twee andere musea hebben een instelling met een diepvriezer in de nabijheid. Slechts één museum heeft ook plastic zakken in huis. De overige musea zijn niet voorbereid op waterschade aan de objecten van papier.

Opmerking: de musea hebben nog weinig voorbereidingen getroffen. Het zou aanbeveling verdienen om per regio een vrieshuis aan te wijzen; dit zou centraal aangestuurd moeten worden. Hierin zou de overheid, zowel op het niveau van het Rijk als van de Provincie (museumconsulenten!) een rol kunnen spelen.

2.5 Inbraak en diefstal

Hang- en sluitwerk

Over het algemeen is het hang- en sluitwerk in de musea goed. Er zijn verschillende systemen in gebruik: mechanische sloten, cilindersloten, sloten met gecertificeerde sleutels, sleutels met een spare-ribprofiel, keycards met een code. Eén museum is in overleg met de Rijksgebouwendienst over een verbetering van het hang- en sluitwerk. Een ander museum heeft op eigen initiatief nieuw sluitwerk aangebracht omdat volgens het museum de Rijksgebouwendienst de vraag niet serieus nam. Het betreft hier een historisch pand, dat door de Rijksgebouwendienst louter als historisch monument beschouwd wordt en niet tevens als bewaarplaats van roerend cultureel erfgoed.

Beveiliging ruiten en deuren

De beveiliging van ruiten en deuren lijkt in de meeste gevallen goed te zijn. Tal van vormen zijn in gebruik: ramen zijn voorzien van een trilalarm, van slotsignalering, steeksloten, dubbele beglazing of voorzetrampen, slagvast glas, tralies, dievenklauwen, luiken aan buiten- of binnenzijde. Deuren zijn beveiligd met slotsignalering of ze zijn verstevigd. Ruimten zijn gecompartmenteerd en beveiligd met camera's, passief of actief infrarood. De buitenzijde en de tuin is in sommige gevallen voorzien van verlichting met een sensor.

Twee musea zijn niet voorzien van alarm op ruiten en deuren. Eén museum wenst rolluiken aan de achterzijde van het gebouw omdat de afvoerroute bij diefstal juist aan die zijde zou kunnen liggen.

Opmerking: al dergelijke maatregelen behoren vertragend te werken en af te schrikken. Deuren en ramen die gedetecteerd zijn, zijn pas echt goed beveiligd als ook de snelle opvolging van het alarm gegarandeerd is.

Kans op grof geweld (bijv. gevel rammen)

Bij elf musea is de mogelijkheid of de waarschijnlijkheid van grof geweld van buitenaf, gericht tegen het gebouw, zeer gering. De overige musea achten het risico aanwezig. Enkele hebben bewust voorzorgsmaatregelen getroffen: bij één geldt de stelregel dat graafmachines aan het eind van de dag het terrein moeten verlaten, en bij de ingang van het museum zijn palen geplaatst. Op een gedeelte van het gebouw is een volledig cameraoverzicht; het museum wenst ook een ander gedeelte aldus te beveiligen. Twee andere musea zijn voornemens een buffer aan te brengen. Weer een ander museum heeft gevelverlichting en betonnen blokken aan de straatzijde, en een laatste zorgt dat tegen oudjaar alle losliggende stenen en dergelijke in de omgeving opgeruimd zijn.

Beveiligingssystemen, types

- beveiliging gebouw

Hier worden dezelfde systemen genoemd als die voor de beveiliging van deuren en ruiten (zie hierboven). Eén museum heeft speciale maatregelen getroffen op het uitgestrekte terrein. Een ander museum heeft een radardetectie. Eén museum acht de bescherming van de omgrenzing van het terrein niet voldoende.

Opmerking: in technische zin lijken de musea vrij goed beveiligd te zijn.

- beveiliging objecten

Bij deze vraag werd bedoeld op de beveiliging tegen diefstal en vandalisme.

De vormen van beveiliging die genoemd werden: vitrines (al dan niet voorzien van trildetectie of slagvast glas), borging van kleine schilderijen, objecten achter perspex of achter een hekje, objecten voorzien van trilalarm (al dan niet gekoppeld aan een camerabeveiliging), schilderijen achter slagvast glas, objecten voorzien van een magneetcontact, een infraroodgordijn voor of rond het object, een kluis. Eén museum zei ook sterk te vertrouwen op de sociale controle van bezoekers. Een instelling die zeer veel objecten in bruikleen geeft, stelt wel eisen aan de bewaaromstandigheden maar nauwelijks aan de veiligheid van de objecten.

Opmerking: slechts een gedeelte van de objecten op zaal is op deze manier beveiligd. Bijvoorbeeld niet alle kleinere schilderijen zijn geborgd of anderszins beveiligd. In de depots is vanzelfsprekend alleen sprake van beveiliging van het terrein, het gebouw en de ruimten.

Is er een noodaggregaat?

Negen musea zijn voorzien van een noodaggregaat, enkele hiervan hebben bovendien noodaccu's. Vijf musea hebben alleen noodaccu's; één museum geeft aan dat het klimaatbeheersysteem definitief uitvalt bij het wegvallen van de stroomvoorziening. Enkele musea hebben alleen noodverlichting. De deursloten met keycards werken op batterijen.

Camera's en monitoren

Vier musea hebben geen camerabewaking; één hiervan heeft alleen een depotfunctie en krijgt dus nauwelijks bezoekers. Het aantal camera's in de overige musea varieert van twee tot meer dan honderd, waarbij het niet per definitie de kleinste musea zijn die het minste aantal camera's geïnstalleerd hebben. De keuze tussen technische middelen en fysieke beveiliging is per museum duidelijk verschillend. Ook het doel van de camerabeveiliging verschilt: sommige zijn specifiek op objecten gericht, andere op de ingangen, of op het buitenterrein. Eén museum meldt expliciet dat de camerabeveiliging gericht is op groepen bezoekers en niet op objecten.

In één museum is het aantal camera's gereduceerd door de architect om esthetische redenen. Tevens heeft hij een ophangstelsel ontworpen met een beugel aan de muur, terwijl vanaf het plafond een veel beter bereik mogelijk zou zijn. Het is een kwalijke zaak als de veiligheid moet wijken voor de esthetiek.

Een ander museum heeft in een deel van de expositieruimten drie camera's als "proef" opgesteld; ze vormen slechts ondersteuning bij de toezichthoudende taak van de aldaar dienstdoende gastheer – gastvrouw.' Aldus de directie; door de gesprekspartner werd echter opgemerkt dat de camera's 'beschouwd worden als een nutteloze erfenis uit het verleden.' Het aantal monitoren varieert van één tot 21. In de meeste musea (12) zijn ze gevestigd in de centrale meldkamer, en soms ook extra nabij een zaal ter ondersteuning van de zaalwachters die beperkt in aantal zijn. In vier musea wordt de monitor bewaakt bij de balie, waar ook allerlei andere handelingen verricht worden. Dit is niet wenselijk. In een klein museum bijvoorbeeld wordt de monitor bewaakt door de cassier. In geval van nood kan hij echter niet zijn plaats achter de kassa verlaten: enerzijds omdat dan de kassa onbeheerd zou blijven, anderzijds omdat dan de ingang niet bewaakt zou zijn.

Bij een aantal musea komt bij een alarmmelding automatisch de bewuste locatie op het beeldscherm.

- frequentie technische controle

Acht musea meldden dat de apparatuur jaarlijks gecontroleerd wordt via een onderhoudscontract. Eén hiervan heeft dit contract via de Rijksgebouwendienst. Drie andere musea laten hun apparatuur tweemaal per jaar controleren, waarvan één een onderhoudscontract heeft via de Rijksgebouwendienst. Het is opmerkelijk dat voor de frequentie van controle kennelijk, ook door de Rijksgebouwendienst, verschillende maatstaven gehanteerd worden. Eén gesprekspartner zei dat er 'regelmatig' onderhoud gepleegd wordt, maar hoe vaak dat is wist hij niet te zeggen.

- wie bewaakt ze, hoe lang achtereen?

De wisseltijden van het in de gaten houden van de monitoren varieert van een half uur tot een hele dag. In een aantal gevallen wordt dit gecombineerd met andere werkzaamheden, of doet men het werk met zijn tweeën. De opvattingen lopen dus uiteen over de eventuele noodzaak van regelmatig wisselen in verband met vermoeidheid of verminderde alertheid. Het is de vraag in hoeverre ook praktische omstandigheden als krapte van personeel hierbij een rol spelen.

- hoe lang wordt de video-opname bewaard?

Zeven musea maken een videoregistratie die bewaard wordt variërend van één tot 31 dagen. Bij twee musea moet het registreren in werking gezet worden door een beveiligingsmedewerker. Hoewel dit geoefend wordt, lijkt het een onzeker uitgangspunt. Eén museum zegt geen opnamen te bewaren 'uit principiële overwegingen'.

Opmerking: de meeste musea zijn voorzien van camerabewaking, maar deze wordt op verschillende manieren ingezet. Het aantal camera's en het aantal monitoren kan zeer uiteenlopen. In ieder geval dienen werkruimtes voor camerabewaking te voldoen aan de normen die staan beschreven in arbothema cahier 2. Bewakers vallen niet onder het besluit beeldschermwerk, maar met het oog op een goede alertheid is het verstandig het werk af te wisselen. Het verdient aanbeveling cameraopnames te registreren en minimaal een week te bewaren. De locatie van de camera's mag niet wijken voor esthetische belangen.

Aantal beveiligingsmedewerkers

Eén instelling die alleen een depotfunctie heeft, heeft geen beveiligingsmedewerkers. Het beleid in de musea loopt erg uiteen, al was het alleen maar in de benamingen die gehanteerd worden: bedrijfshulpverleners (BHV-ers, die het diploma bedrijfshulpverlening hebben), beveiligingsbeambten, suppoosten, surveillanten, zaalwachten, bewakers, publieksbegeleiders, gastheren/vrouwen. Enkele musea maken gebruik van externe bewakingsdiensten, in aanvulling op eigen personeel. Ook worden uitzendkrachten, rondleiders, demonstrateurs en vrijwilligers bij de bewaking ingezet.

Opmerking: een aantal musea is al sterk geprofessionaliseerd op het gebied van beveiliging door gespecialiseerde beveiligingsmedewerkers. Andere musea leggen daarentegen verantwoordelijkheden bij mensen van wie men niet automatisch mag aannemen dat ze tegen de taak opgewassen zijn.

Sluitronde

Bij één instelling wordt de sluitronde uitgevoerd door een extern bedrijf. Eén museum laat de kantoren door een extern bedrijf sluiten; in het gebouw bevinden zich echter ook depots. Aanbevolen is die op te nemen in de sluitronde. Bij de overige musea wordt de sluit- (en openings)ronde door eigen personeel uitgevoerd. Over het algemeen lijken hier strikte afspraken over te bestaan, en wordt er ook op insluiting gelet. Bij een aantal musea is het afsluiten gekoppeld aan het alarmsysteem, waardoor er geen deur of raam overgeslagen kan worden.

Nachtwaker(s)

Zes musea maken voor de alarmopvolging gebruik van een extern beveiligingsbedrijf. Zeven musea hebben 's nachts een of meer eigen beveiligingsmedewerkers in dienst. Twee musea hebben slechts één nachtwaker die de centrale meldkamer niet verlaat. Een ander museum heeft één beveiligingsmedewerker die de ronde doet over het terrein. Deze medewerker beschikt over een scooter om de lange afstanden over het terrein snel te kunnen overbruggen.

Worden 's nachts de nooduitgangen geblokkeerd?

Bij drie musea gebeurt dit niet, hetgeen betekent dat er eventueel een vluchtweg voor inbrekers open is. Eén van de drie zegt daarom expliciet dat ze streng controleren op insluiting. Eén museum heeft, naar de aard van het historische gebouw, geen nooduitgangen. Bij negen musea is het blokkeren van de nooduitgang bij de sluitronde een voorwaarde om het alarmsysteem in werking te zetten. In een aantal gevallen wordt de ontgrendeling van nooduitgangen vanuit de centrale meldkamer geregeld. Bij een groot museum betekent dit dat alle nooduitgangen in het hele gebouw geopend worden. Dit is niet wenselijk. Bij een ander museum springen ook in de nachtsituatie bij een brandalarm automatisch alle nooduitgangen open. Dit is evenmin wenselijk.

Opmerking: de maatregelen voor een open vluchtweg bij brand blijken soms het risico van diefstal met zich mee te brengen.

Meldingprocedures

Alle musea hebben procedures voor de melding van inbraak of diefstal, zij het lang niet altijd op papier. De meldingen geschieden via een rechtstreekse lijn naar de politie en/of naar een particulier beveiligingsbedrijf, en vervolgens via telefoon, portofoon of semafoon. Een aantal musea heeft een directe lijn naar de politie, maar hoe snel deze aanwezig kan zijn is sterk afhankelijk van de regio waarin het museum gelegen is. Daar waar de regio groot is, of waar de politie aan andere zaken haar handen vol heeft, is zij een onzekere factor bij de opvolging van een alarm. De helft van de musea heeft een extern beveiligingsbedrijf ingeschakeld waar in de nachtsituatie de melding binnenkomt. De opvolging door zo'n bedrijf kan echter geruime tijd kosten. Andere musea hebben een 'piketambtenaar' die dienst heeft in de nachtsituatie. Ook sommigen van hen hebben een vrij lange aanrijtijd. Twee musea hebben een beheerder die vlakbij woont en altijd thuis is. Enerzijds is deze permanente aanwezigheid een betrouwbare factor, anderzijds een kwetsbaar punt.

Enkele musea hebben een overvalknop bij de kassa.

Opmerking: slechts één museum heeft procedures opgesteld over wat te doen na een inbraak om geen sporen uit te wissen. Dit belangrijke aspect zou in alle musea aandacht moeten krijgen.

Overleg met de politie?

Vijf musea hebben regelmatig overleg met de politie. Bij een van deze musea bestaat het contact vooral vanwege regelmatige aangifte van vandalisme in het park. Een ander museum heeft een- à tweemaal per jaar contact en wel bij het testen van het alarm en bij 'hoog bezoek'. Eén museum heeft geen contact met de politie omdat er geen politiebureau in de directe omgeving is. Een ander museum meldt dat de politie een weinig betrouwbare partner is omdat na 21.00 uur in de wijde omgeving slechts één surveillancewagen rijdt. Na minimaal twintig minuten kan de politie pas ter plaatse zijn, en vaak duurt het nog veel langer, afhankelijk van de 'drukke'. De politie is daar dan ook niet in het BHV-plan opgenomen als een directe hulp bij nood. Ook bij 'hoog bezoek' is het overleg met de politie uiterst summier.

Opmerking: op veel plaatsen is van de politie niet te verwachten dat zij snel ter plekke zal zijn.

Toegangcontrole

Opmerking: Musea dienen een bezoekersreglement op te stellen op grond waarvan ongewenste bezoekers de toegang kan worden geweigerd. De Nederlandse Museumvereniging heeft hiervoor een model 'Bezoekvoorwaarden' opgesteld (Museumwijzer nr. 2, 1999).

- aantal ingangen

Deze vraag diende louter ter inventarisatie. Het spreekt voor zich dat de situatie per museum erg kan verschillen. In alle musea is wel een vorm van toegangcontrole, zowel in het publieke gedeelte als bij de depots en kantoren.

- toegankelijkheid terrein

Hier geldt hetzelfde: de 'buitenschil' is overal verschillend. Gebouwen die omringd zijn door of grenzen aan water hebben hieraan 's zomers een redelijke extra beveiliging; als het water echter 's winters bevroren is, is de oversteek eenvoudig. Bij drie musea (waaronder externe depots) biedt de omheining naar eigen zeggen onvoldoende bescherming. Het verdient aanbeveling de buitenste schil goed te detecteren.

- worden inkomende telefoongesprekken op de band opgenomen (in verband met bommeldingen)? Instructies personeel?

Vier musea hebben de mogelijkheid inkomende gesprekken op te nemen; bij twee gebeurt dit alleen in de nachtsituatie, bij een ander museum alleen de dagen voorafgaand aan 'hoog

bezoek'. Dertien musea hebben instructies (in sommige gevallen alleen voor de centrale meldkamer); bij één museum waar dit door de inspecteur bij de balie gecontroleerd werd, ontbrak echter het bommeldingsformulier in de calamiteitenmap.

Uitgangcontrole

Zes musea houden visueel toezicht; één museum meldt een procedure voor visitatie waarbij de politie wordt ingeschakeld (museumpersoneel is immers niet bevoegd tot visitatie). Grote tassen moeten door het publiek in alle musea afgegeven worden. Eén instelling meldt dat bezoekers altijd naar de uitgang begeleid worden. Aan het eind van de dag moeten alle werknemers zich daar afmelden bij de balie, die tot 17.00 uur bemand is. Na vijven moet men zich zelf afmelden door de lijst in te vullen; degene die het laatst vertrekt moet controleren of iedereen het gebouw verlaten heeft.

Opmerking: dit is een vaste procedure die echter een aantal zwakke schakels kent: er zijn meer uitgangen (die niet gedetecteerd zijn), en men kan zich af laten melden door een ander, of het vergeten. Aldus is diefstal, al dan niet intern, mogelijk. Dit is een voorbeeld van procedures die in de praktijk nogal wat zwakke plekken vertonen.

Sleutelbeheer

In zeventien musea worden de sleutels of de keycards uitgereikt door de portier of de centrale meldkamer, die tevens registreert. In één museum laat de discipline in het afleveren van sleutels en het gesloten houden van deuren en hekken nog veel te wensen over. In één instelling is nog nauwelijks sprake van sleutelbeheer, de depots zijn toegankelijk voor het personeel. Alleen voor een speciaal gedeelte van de collectie is een kluisbeheerder aangesteld. Een andere instelling werkt met geautoriseerde keycards waarbij externe technici ook een pas krijgen; in de depots mogen zij alleen binnen onder begeleiding, maar verder hebben zij ruim toegang. Dit is een zwakke schakel in het systeem.

Diefstal van binnenuit (incl. beveiligingsdienst, schoonmaakploeg, expeditie)

De meeste musea zijn bedacht op diefstal van binnenuit, maar zijn ervan overtuigd dat dit niet de collectie zal treffen. Men werkt veelal met eigen mensen, hoewel op dit moment het aantal externen in alle musea groeiend is. Drie musea vragen van nieuwe medewerkers een Verklaring omtrent gedrag.

Bescherming waardevolle objecten in de kantoren

Een aantal musea is hierop alert. Bij vier musea bevinden zich op de kantoren collectieonderdelen die ontvreemd zouden kunnen worden.

Bescherming publiek tegen zakkenrollers

De meeste musea vrezen dit niet. Vier musea zijn hier alert op; in één museum hangen op verschillende plaatsen waarschuwbordjes; bewakingspersoneel is echter niet bevoegd in te grijpen, tenzij de dader op heterdaad door hen betrap wordt.

2.6 Elektrische apparatuur en kachels

Elektrische apparaten

- *wordt de stekker na vijven uit het stopcontact getrokken?*

In de kantoren worden dikwijls koffiezetters, waterkokers en dergelijke apparaten gebruikt. Bij de sluitronde wordt over het algemeen gecontroleerd of deze apparaten uitgeschakeld zijn. Bij negen musea wordt de stekker niet uit het stopcontact getrokken; dit brengt een risico met zich mee. In één museum zijn allerlei 'illegale' apparaten in gebruik, zoals kacheltjes en petroleumbranders die naar eigen zeggen moeilijk te controleren zijn. Het museum acht dit een aanvaardbaar risico, de Inspectie meent dat dit wel degelijk risico's met zich meebrengt.

- *hoe vaak controle*

De antwoorden lopen uiteen: in één museum voldoet alle apparatuur aan de NEN-norm en is geregistreerd. Tweemaal per jaar wordt hier de apparatuur doorgemeten en nagekeken op deugdelijke aarding (alles, inclusief computers, monitoren, printers, boren etc.). Enkele musea controleren niet maar vervangen direct bij storing. Eén museum controleert de apparatuur jaarlijks, een ander museum controleert 'niet structureel'. Eén museum heeft een onderhoudscontract afgesloten voor de koffiezetapparaten, en enkele andere controleren 'regelmatig'.

- *is het elektrische net in orde?*

Negentien maal luidde het antwoord ja. Bij één van deze werd echter later de oververhitting van twee lasdozen in het elektriciteitsnet geconstateerd, en bleek de situatie hachelijk te zijn. Eén museum dat in een historisch gebouw is gevestigd, heeft nog bedrading uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. Hoewel de vernieuwing een enorme operatie zou zijn, zou dit toch in overweging genomen moeten worden.

Opmerking: het gebruik van elektrische apparaten dient streng gecontroleerd te worden. Ook de bedrading dient gecontroleerd te worden om te voorkomen dat er oververhitting of kortsluiting ontstaat.

Gasfornuis of gaskachels

Een aantal musea is aangesloten op stadsverwarming, andere hebben centrale verwarming op gas gestookt. Eén museum heeft nog een olietank. In enkele depots en buitengebouwen staan gaskachels.

- *toezicht op het gebruik*

Tijdens de sluitronden.

- *hoe vaak controle?*

Dit verloopt meestal via onderhoudscontracten die zelf zijn aangegaan of die via de Rijksgebouwendienst lopen.

- *zijn de leidingen in orde?*

Ja, in alle gevallen.

- *is bekend waar de hoofdkraan zit? Is deze goed bereikbaar?*

In één museum is de hoofdkraan te bereiken via een vlizotrap, in een ander museum bevindt het stookhok zich op zolder. Voor het overige werden deze vragen bevestigend beantwoord.

- *hoe vaak wordt de schoorsteen geveegd?*

Dit gebeurt daar waar nodig via een onderhoudscontract.

2.7 Procedures van alarmering en handelen

Wie worden er gewaarschuwd?

De meldingsprocedures zijn over het algemeen duidelijk en adequaat, zoals hierboven al is vermeld over procedures bij brand en diefstal. Twee musea hebben in bepaalde situaties een wat omslachtige procedure, die soms zelfs ad hoc kan zijn.

Hoe snel kunnen zij ter plekke zijn?

Bedoeld is hoe snel verantwoordelijken in het museum in de nachtsituatie ter plekke kunnen zijn. Dit varieert van drie tot dertig minuten, waarbij slechts twee musea zo'n lange tijd noemen, namelijk 25 en 30 minuten. De overigen kunnen binnen vijftien minuten of sneller aanwezig zijn.

Is bij het personeel bekend wie er direct gewaarschuwd moeten worden?

In alle gevallen was het antwoord bevestigend. Eén museum zei niet zozeer te vertrouwen op de snelle aanwezigheid van eigen personeel, als wel van externe hulp troepen zoals brandweer en politie. Deze instanties kunnen echter niet zonder de assistentie en informatie van museum personeel dat volledig van de plaatselijke situatie op de hoogte is.

Opmerking: het is belangrijk dat museum personeel snel ter plekke kan zijn om externe hulp troepen van informatie te voorzien en zo nodig te assisteren. Gegevens omtrent gebouw en inrichting en collectiegegevens dienen voorhanden te zijn.

Zijn de voorschriften en procedures vastgelegd in een handboek voor het personeel?

Tien musea beantwoordden deze vraag bevestigend; twee musea hebben reeds een gedeelte digitaal beschikbaar. De overige musea hebben nog niets vastgelegd; bij enkele is dit voorzien in het nog te voltooien calamiteitenplan.

Is er controle op de naleving van veiligheidsvoorschriften?

Bij de meeste musea is er controle op de naleving van de veiligheidsvoorschriften, meestal uitgevoerd door de afdeling Beveiliging. Enkele specifieke antwoorden waren: 1) incidenteel. 2) Er wordt sterk vertrouwd op de eigen verantwoordelijkheid van het personeel; de directie nuanceerde dit door te stellen dat men sterk vertrouwt op mondelinge afspraken. 3) Neen, dit blijkt niet echt nodig. 4) Neen. Oefeningen geven zicht op de bekendheid met de voorschriften. 5) Ja. Het onderwerp is goed bespreekbaar; het beleid is dat men bij twijfel controleert en met zekerheid vaststelt of iets al dan niet in orde is.

Opmerking: dit laatste antwoord getuigt van openheid en duidelijke afspraken. Dit lijkt een goede basis voor het risicobeheer. De overige antwoorden zijn niet aanvaardbaar.

Voelt het personeel zich mede-verantwoordelijk en dus betrokken?

In veertien musea voelt het personeel zich betrokken, in de overige zes is dit gedeeltelijk het geval. Eén museum meldt dat juist de beveiligers zich minder betrokken voelen.

Opmerking: voorwaarde voor een goed risicobeheer is een goede bedrijfscultuur waarin het personeel zich thuis voelt en betrokken is.

- wordt er geoefend?

Zeven musea oefenen (nog) niet.

Opmerking: het verdient aanbeveling regelmatig te oefenen en/of de procedures door te spreken.

2.8 Veiligheid personeel en bezoekers

Hoe is vast te stellen hoeveel personen zich in het gebouw bevinden?

Dit is over het algemeen moeilijk vast te stellen. Hulpmiddelen zijn de registratie van de sleutel- of keycard-afgifte, het aantal verkochte kaartjes, de camera's, de inschrijvingen in het bezoekersregister, het schuifbord met namen voor aan- en afwezigheid. Belangrijkst is echter het 'veegsysteem' dat bij sluiting en ontruiming toegepast wordt. In de musea waar het aantal bezoekers en medewerkers klein is, en daar waar alleen rondleidingen gegeven worden, is de situatie overzichtelijker. Eén museum heeft kantoren en depots op een zeer onoverzichtelijke zolder, waar bovendien de compartimentering een snelle evacuatie bemoeilijkt. Er is niet vastgelegd wie er controleert of er geen personen achtergebleven zijn. Dit is een manco. Inmiddels is de vluchtroute voor personeelsleden daar verbeterd; verdere maatregelen zitten in de pen.

EHBO?

Eén museum dat bezichtigd wordt met een rondleiding, beschikt over geen enkele medewerker met een EHBO-diploma. Dit is een manco. Een ander museum realiseerde zich dat er weer een herhalingscursus nodig was. Een museum dat op een uitgestrekt terrein gelegen is heeft een EHBO-post maar de locatie is nergens aangegeven. De reden hiervoor is volgens de directie dat er een netwerk van EHBO-ers beschikbaar is, en er 'altijd wel een EHBO-er in de buurt is'. Niettemin verdient het aanbeveling een duidelijke bewegwijzering hiervoor aan te brengen. In de overige musea is personeel aanwezig met een

(geactualiseerd) EHBO- en reanimatiediploma. Het is een verplicht onderdeel van de BHV-opleiding.

2.9 Schade aan objecten, vandalisme

Opmerking: één museum kan aan de hand van het trilalarm op de objecten vaststellen dat er maar liefst 35.000 maal per jaar een object in het museum wordt aangeraakt. Dit geeft de noodzaak aan van maatregelen ter bescherming van de objecten. Tegelijk zou onderzocht moeten worden hoe deze neiging van het publiek getemperd kan worden dan wel hoe de behoefte aan aanraken van objecten bevredigd zou kunnen worden.

*Inname paraplu's en grote objecten
- is er een garderobe of zijn er kluisjes?*

In twee musea is de inname van paraplu's, jassen en tassen door de aard van het museum niet mogelijk. In een ander museum wordt het gevraagd maar is het niet verplicht. Alle overige musea stellen dit verplicht. Twee musea hebben geen kluisjes meer maar wel een bewaakte garderobe omdat te vaak bleek dat de kluisjes na sluitingstijd nog gesloten waren. Om veiligheidsredenen moesten ze dan opengebroken worden.

Opmerking: de Inspectie constateert in het algemeen dat in de dagelijkse praktijk de controle op paraplu's en grote tassen niet voldoende is.

Fotograferen en flitslicht verboden?

In vier musea geldt een algeheel verbod op fotograferen, bij een vijfde museum geldt dit alleen bij tentoonstellingen. In één museum mag een flitslicht gebruikt worden, afhankelijk van de tentoonstelling. Twee musea staan flitslicht toe; door de aard van de collecties kan dit weinig kwaad.

Opmerking: het is niet bekend in hoeverre flitslicht schadelijk kan zijn voor collecties. Aan te raden is objecten zo min mogelijk bloot te stellen aan flitslicht.

Statief verboden?

In drie musea is een statief toegestaan, twee hiervan zijn de musea die ook flitslicht toelaten.

Opmerking: het gebruik van een statief brengt het risico van stootschade met zich mee.

Gebruik van pennen bij studie en rondleiding verboden (kras- en stootgevaar)?

In één museum is dit niet van toepassing omdat de objecten in vitrines getoond worden. Een ander museum staat alleen het gebruik van potloden toe. In vier musea is het gebruik van pennen verboden. In een aantal musea worden speurtochten uitgezet voor groepen scholieren, die de opdrachten met een pen, stift of dergelijke uitwerken.

Opmerking: bij gebruik van pen en potlood bestaat de kans van stoten tegen objecten. Ook is het gevaar van krassen aanwezig, maar bij potlood is de schade beter te beheersen dan bij pen of stift. Speurtochten in het museum zouden goed voorbereid en begeleid moeten worden, en de objecten die onderwerp zijn van de speurtocht zouden goed beschermd moeten worden.

Voedingswaren in museum of depot?

In de musea waar een museumcafé in de onmiddellijke nabijheid van tentoonstellingsruimten gevestigd is, bestaat de kans dat voedingswaren in de museumzalen meegenomen worden. In één instelling is het mogelijk dat er wel eens iets genuttigd wordt in de depots. In een museum waar de zolder zowel depotruimten als werkruimten heeft, geldt hetzelfde. In de openluchtmusea is een verbod niet zinvol en niet te handhaven.

Opmerking: overwogen zou moeten worden ook kauwgom in musea te verbieden. Schrijfster dezes heeft tweemaal een uitgekauwd stuk aangetroffen, aan de onderzijde

van een houten object en op de geschilderde voorzijde van een middeleeuws altaarstuk.

Asbakken in entreehal?

In zes musea is dit niet het geval, maar er wordt wel streng toezicht gehouden op het respecteren van het rookverbod.

Regels en verboden duidelijk aangegeven?

In drie musea worden de regels en verboden niet aangegeven.

Bedacht op bewuste vernieling van objecten?

Een aantal musea heeft gedegen voorzorgsmaatregelen getroffen. Bewuste vernieling wordt voorkomen door objecten te beveiligen, ze achter glas of achter een koord op te stellen, of in vitrines. Enkele musea spreken van preventieve observatie en duidelijke procedures. Eén museum heeft op elke verdieping een calamiteitenkoffer; in combinatie met goede instructies en een restaurator in huis kunnen de gevolgen van een vernieling zo snel mogelijk beperkt worden. In een ander museum staan er met het oog op een zuuraanval op de schilderijenzalen vaatjes met demiwater onder druk. Eén object wordt zelfs permanent bewaakt.

Drie instellingen achten deze vraag niet van toepassing, één omdat de collectie niet openbaar toegankelijk is, één omdat de collectie alleen in vitrines getoond wordt en de derde omdat het een bibliotheek en documentatiecentrum betreft. In dit laatste geval is echter ook de mogelijkheid van bewuste vernieling aanwezig. Vier musea achten het risico klein; één hiervan wil zich presenteren als een gastvrij huis. Men gaat ervan uit dat de sociale controle van de groep bij rondleidingen voldoende preventief werkt. In een ander museum dat met rondleidingen te bezichtigen is, is dit echter een punt van zorg omdat in de praktijk blijkt dat er toch bijvoorbeeld krassen op objecten gemaakt worden. Dit probleem wordt vaker gesignaleerd, vooral in musea waar groepen scholieren komen. Eén museum zegt specifiek in de schoolreisperiode extra alert te zijn. Dit museum test zijn nieuwe presentaties dan ook op 'hufterbestendigheid'. De directie voegt hieraan toe: 'Toegegeven moet desalniettemin worden dat door een beperkte beschikbaarheid van toezicht hier en daar bewust zekere risico's worden gelopen.'

Ook graffiti op de wanden komt voor, eveneens tijdens rondleidingen. In het bewuste museum is inmiddels behalve de rondleider ook een hekkensluis aanwezig, waardoor het toezicht aanzienlijk verbeterd wordt.

Opmerkingen: met name groepen scholieren blijken risico's te geven. Hier lijkt een taak weggelegd te zijn voor de docenten en groepsleiders. Toezicht op zaal en de mogelijkheid snel in te grijpen lijkt toch de beste remedie, zowel tegen baldadigheid als tegen vandalisme en moedwillige beschadiging. Preventieve observatie en duidelijke procedures (zowel voor medewerkers als voor het publiek) zijn hulpmiddelen om vandalisme of erger te voorkomen. Sociale controle door medebezoekers blijkt niet afdoende te zijn. Een calamiteitenkit in de nabijheid en goede instructies kunnen de gevolgen van een (moedwillige) beschadiging tot een minimum beperken.

2.10 Transporten

Procedures extern transport?

Negentien musea geven aan dat zij procedures hebben voor externe transporten. Slechts enkele hebben ze op schrift gesteld. Eén museum meldt dat degene die een bruikleen komt ophalen zich moet identificeren; dit is een goede zaak. Sommige musea vervoeren kleinere objecten zelf. Eén museum heeft geen procedures; de directie zegt hierover dat er 'geen vaste procedures [zijn,] wel mondelinge afspraken'.

Opmerking: het verdient aanbeveling afspraken en procedures expliciet te maken en op schrift te stellen.

Procedures intern transport?

Drie musea hebben nog geen procedures voor interne transporten, vier hebben ze op schrift gesteld. De overige musea hebben procedures die nog niet vastgelegd zijn.

Bescherming tegen klimaatschokken als een "intern" transport betekent dat het object buitenlangs naar een ander gebouw gebracht wordt?

Zeven musea zorgen dat de objecten goed ingepakt vervoerd worden als zij naar buiten moeten. Eén museum gebruikt hiervoor speciale klimaatkarren, wat een uitstekende oplossing is. Drie musea treffen geen speciale maatregelen, waardoor de objecten blootgesteld kunnen worden aan klimaatschokken. Voor de overige tien musea was deze vraag niet van toepassing.

Wie pakt in?

Het aantal mogelijkheden en benamingen van degenen die de objecten inpakken blijkt legio: de restaurator, erkend kunsttransporteur, transporteur onder toezicht van Collecties, collectietechnici, Collectiebeheer, afdeling Realia, Behoud en Beheer, Technische Dienst, Technische Dienst met conservator, conservator met transporteur, Expeditie onder toezicht, depotbeheerder met restaurator of conservator, depotmedewerker, depotmedewerker met Technische Dienst, behoudsmedewerker. Hoe dan ook, meestal hebben degenen die inpakken hiertoe speciale scholing (zoals de cursus 'Omgaan met museale objecten') of instructies ontvangen. Eén museum is zeer inventief in het verzinnen van speciale ondersteuning voor objecten tijdens het transport. Het museum is ook bezig met de ontwikkeling van een eigen standaard formaat verpakking met een schokabsorberend foam, die voor velerlei objecten bruikbaar is.

Wie vervoert in het museum?

Dezelfde mogelijkheden als hierboven worden genoemd, en bovendien 'eigen personeel' en restaurator met beveiligingsbeambte, afdelingsbeheerders, hoofd Interne Dienst.

Wie vervoert buiten het museum?

Een erkend kunsttransporteur, eigen vervoer of een extern bedrijf, afhankelijk van het object.

Begeleiding door een koerier?

Afhankelijk van het object en de bestemming; internationaal worden objecten altijd begeleid. Twee musea vermelden een koeriershandleiding.

Opmerking: in de meeste musea ontbreken nog de procedures en handleidingen voor de begeleiding van een transport.

2.11 Schoonmaakplan

Wie maakt de zalen schoon?

Negen musea hebben dit overgedragen aan een externe schoonmaakdienst. De overige musea doen dit zelf (Huishoudelijke Dienst, Facilitaire Dienst, zaalwachten, vrijwilligers). In de meeste gevallen zijn de schoonmakers geïnstrueerd. In één museum zijn echter geen instructies gegeven en wordt niet gecontroleerd.

- kans op stootschade aan objecten?

Negen musea achten de kans op stootschade aanwezig.

- zijn objecten beveiligd tegen stoten (ook door bezoekers)? (bijv. sokkel, object stevig bevestigd)

In vier musea/instellingen is dit niet van toepassing; twee musea nemen bewust dit risico omdat afzettingen die de afstand tussen het publiek en de objecten moeten bewaren, niet in de stijl van het museum passen.

Wie houdt de objecten schoon?

In één museum verricht een aantal medewerkers van de Huishoudelijke Dienst dagelijks eenvoudig schoonmaakwerk aan de los opgestelde werken. Er is geen controle of dit schoonmaken ook gebeurt en hoe. Schoonmaak van objecten wordt verricht door de restaurator, conservator, behoudsmedewerker, vrijwilliger.

- hoe?

In de meeste gevallen worden de objecten op deskundige wijze schoongemaakt.

- speciaal hiertoe geschoold?

Ja.

- signalering van insecten/ongedierte door schoonmakers?

In de meeste gevallen wordt hierop gelet door restaurator, conservator of behoudsmedewerker, vrijwilliger. Drie musea/instellingen passen geen enkele vorm van signalering toe. Dit is wel aan te bevelen.

Frequentie schoonmaak objecten

De helft van de musea werkt volgens een schoonmaakplan. Drie musea hebben in het kader van het Deltaplan al een groot deel van de collectie onderhanden gehad; schoonmaak van objecten in de depots is daar vooralsnog niet nodig. In één museum zijn in het geheel geen procedures.

Frequentie schoonmaak zalen

De zalen worden over het algemeen dagelijks schoongemaakt. In minder druk bezochte musea is dit minder frequent. Eén museum zegt te weinig frequent schoon te kunnen maken vanwege 'gebrek aan middelen'.

Frequentie schoonmaak depots

De frequentie loopt uiteen van eens per maand tot 'indien nodig'. De noodzaak tot schoonmaken is afhankelijk van de locatie en van de collectie. Eén museum heeft depots onder het dak die nooit schoongemaakt worden omdat ze 'niet schoon te houden zijn'. In twee musea zijn sommige depots zo vol dat schoonmaken moeilijk of onmogelijk is. Eén museum heeft in een nieuw depot objecten binnengebracht die in sommige gevallen zeer vuil waren. Bovendien zijn objecten ter plekke met een vloeistof behandeld tegen houtworm, waardoor de vloer van het depot vuil werd. Dit druist in tegen de museale regels en usances.

Mogelijkheid om het hele depot schoon te houden? Of obstakels, dode hoeken, te lage kasten, te hoge kasten, balken?

In de te volle depots is schoonmaken niet mogelijk. Vier musea hebben depots die door hun ligging onder het dak of anderszins moeilijk schoon te houden zijn. In enkele depots is het niet mogelijk onder de kasten schoon te maken omdat de onderste planken te dicht op de grond zitten of omdat er een plint voor zit.

Opmerkingen: zowel in de zalen als in de depots moet een schoonmaakregime gehanteerd worden. Schoonmakers en medewerkers dienen goed geïnstrueerd te worden. In de depots moet de opstelling zodanig zijn dat schoonmaak mogelijk is, ook in de hoeken en onder de kasten.

2.12 Schimmels en ongedierte

Methoden van preventie?

Zes musea hebben in de afgelopen vier jaar last van schimmel gehad. Behalve de natte zomers waren hier ook andere oorzaken voor aan te wijzen, zoals een falend klimaatbeheersingsysteem, een nog niet voldoende uitgewasemd nieuw depot, niet gereinigde objecten in een vochtige omgeving, een te goed geïsoleerde ruimte waardoor er geen ventilatie meer was.

Het ongedierte waar sommige musea last van hebben of die ze vrezen, zijn: muizen, ratten, mieren, zilvertisjes, pissebedden (niet schadelijk voor de collectie), motten, houtworm, bonte knaagkever. Slechts drie musea passen een geïntegreerde strategie toe tegen biologische aantasters (Integrated Pest Management). Andere musea plaatsen muizenvallen of muizengif, ze spuiten met bestrijdingsmiddelen of leggen mottenpapier bij de textilia, of hebben een UV-lamp in het depot hangen. Schoonhouden, controleren, klimatiseren en strenge controle van inkomende objecten worden ook genoemd.

Opmerking: niet in alle musea maakt het voorkómen en signaleren van schimmel en ongedierte structureel onderdeel uit van het collectiebeheer. Men moet alert zijn op deze problematiek.

Methoden van signalering?

Ook hier worden controle en observatie genoemd, plakvallen, feromoonvallen, mottenvallen en dergelijke, opletten bij schoonmaken, lokdoosjes tegen knaagdieren, zwart papier ter signalering van zaagsel door houtworm.

Procedures bij signalering? (Bijv. niet met een door schimmel aangetast object over zalen lopen; collega's informeren.)

Vijf musea hebben geen expliciete procedures bij signalering. In de overige musea is dit deels evenmin het geval, maar heerst duidelijk het besef dat collectiebeheer of de restaurator gewaarschuwd moet worden. Deze procedures staan nog vrijwel nergens op papier.

Opmerking: procedures bij signalering zouden geformuleerd en op schrift gesteld moeten worden.

Bestrijdingsmethoden?

De helft van de musea heeft geen problemen gehad met schimmels of ongedierte, en heeft dus nooit bestrijding hoeven toepassen. In de andere musea wordt genoemd: laten gassen of zelf insmeren met Itox-per tegen houtworm; zelf de objecten sealen en met stikstof behandelen tegen insecten; preventief spuiten met een Roxaseptnevel tegen insecten; objecten die door schimmel zijn aangetast schoonmaken en de bewaaromstandigheden verbeteren.

Onderhoudscontracten met bijv. Rentokil?

Acht musea hebben een onderhoudscontract afgesloten voor de controle van vallen en lokdoosjes, voor het spuiten met een desinfecterende nevel, of voor het gassen van objecten. Eén museum heeft permanent een gasbel van Rentokil in het depot. Historische gebouwen worden jaarlijks door de Monumentenwacht op houtworm en bonte knaagkever gecontroleerd.

Bij schimmels: veiligheidsmaatregelen voor personeel?

Vrijwel alle musea zijn zich bewust van de risico's van schimmels voor het personeel; de kennis hieromtrent mag men inmiddels algemeen bekend veronderstellen.

Quarantaineruimte?

Slechts drie musea hebben een quarantaineruimte waar inkomende objecten enige tijd geobserveerd kunnen worden. Eén instelling die fungeert als doorgangsstation voor objecten heeft één quarantaineruimte die bovendien te klein is. Drie musea beschikken over een ruimte maar die wordt voor andere doeleinden gebruikt. In het museale veld is de controle van inkomende objecten wel gebruikelijk, maar slechts twee van de musea zonder quarantaineruimte vermeldden dit als standaardprocedure.

Opmerking: inkomende objecten dienen gecontroleerd te worden op de aanwezigheid van ongedierte; dit zou een standaardprocedure moeten zijn. Het is verbazend dat in de meeste musea, waar over het algemeen een intensief bruikleenverkeer is, geen quarantaineruimte is. De kans op besmetting is daardoor aanwezig.

Bloemen, planten of houtblokken voor de haard in het museum?

Negen musea hebben bloemstukken in het museum, meestal in de hal en bij ontvangsten soms ook op zaal. De kans bestaat dat hiermee insecten in het gebouw worden gebracht.

Ruimten waar kans is op etensresten?

In principe is er in de museale ruimten en in de depots geen kans op etensresten. Ruimten waar gecaterd wordt, worden in principe door de cateraar schoongemaakt. In één museum bevinden werkruimten en depot zich op zolder; hier is dus een geringe kans op resten en dus op ongedierte.

Microklimaat met kans op schimmel? Objecten met voldoende afstand tot de muur?

In veel musea is de kans aanwezig en wordt dit scherp gecontroleerd. De meeste musea hebben reeds maatregelen getroffen, bijvoorbeeld door kasten tien centimeter van de muur te zetten waardoor er luchtcirculatie mogelijk is. In depots die te vol zijn is dit echter minder goed te controleren.

Schimmel in de muren?

Door de vochtotrek in musea en depots is bij drie musea schimmel in de muren ontstaan; men zoekt naar oplossingen.

Filters in apparaten regelmatig vervangen?

Bij de musea die een klimaatbeheersingsysteem hebben maakt het vervangen van de filters deel uit van het onderhoudscontract. Sommige apparatuur geeft aan wanneer een filter te vol raakt.

Opmerking: een punt van aandacht is het vervangen van de filters in bevochtigers en ontvochtigers, die niet opgenomen zijn in een onderhoudscontract.

2.13 Welke museale objecten worden gebruikt?

Voor religieuze doeleinden

Niet van toepassing.

Voor vergaderingen, bijeenkomsten en concerten

In vijf musea is dit op kleine schaal het geval; er wordt zorgvuldig mee omgegaan. Eén instelling leent objecten uit aan hoogwaardigheidsbekleders, ministeries en andere niet-museale instellingen. Ze worden onder niet-museale omstandigheden bewaard en, afhankelijk van het object, ook gebruikt.

Door rondleiders ter demonstratie

Niet van toepassing.

Indirect door brandende kaarsen of open haard

In vier musea worden kaarsen gebrand, en petroleumstellen of gaskachels gebruikt. Voor één instelling geldt hetzelfde als bij het gebruik van objecten voor vergaderingen etcetera.

2.14 Restauratieatelier

Voorzorgsmaatregelen tegen brand, giftige stoffen/gassen, zuur (afzuiginstallatie, douche)?
Dertien musea beschikken over één of meer restauratieateliers. Twee hiervan zijn nog niet volledig geoutilleerd met de standaardvoorzieningen.

Klimaatbeheersing? Open ramen?

Zes restauratieateliers zijn niet geklimatiseerd; in enkele gevallen wordt het er in de zomer zo warm dat de ramen geopend moeten worden. Dit staat haaks op de conserveringsmaatregelen in de depots.

2.15 Catering

Welke ruimten

Twaalf musea houden ontvangsten in museale ruimten. Hierbij behoren ook de twee openluchtmusea, waar enkele gebouwen een café- en restaurantfunctie hebben. Vier musea houden ontvangsten in niet-museale ruimten.

- objecten hier opgesteld? Zo ja, hoe beschermd?

Vijf musea hebben (nog) geen specifieke beschermingsmaatregelen getroffen voor de objecten in de bewuste ruimten. Objecten lopen hier dus een risico. In één museum staan wel objecten, maar geen rijkscollectie.

- invloed op klimaat door verwarming en grote hoeveelheid mensen?

In twee musea is een aantoonbare invloed op het klimaat. Eén museum probeert daarom het aantal ontvangsten tot een minimum te beperken.

Grootte van de gezelschappen

Dit varieert, van twintig tot duizend personen.

Afspraken met cateraar?

Ja, dit lijkt in alle gevallen goed geregeld te zijn.

- controle?

Ja, idem.

Bewaking tijdens ontvangsten?

Ja, in alle gevallen.

Rookverbod

In zes musea mag in de foyer of in het restaurant gerookt worden. Eén museum vermeldt hierbij dat in principe een rookverbod geldt, maar dat er bij sommige partijen vanwege het commerciële belang van wordt afgeweken.

Gebruik objecten?

Neen.

Glazen mee op zaal?

In één museum mag dit in principe niet, maar er wordt soms vanwege het commerciële belang van afgeweken.

2.16 Eigen restaurant

Voldoende afzuigapparatuur in de keuken? Vette walmen in museumzalen?

Van de elf musea die een restaurant, café of kantine in het gebouw hebben, is er slechts één waar de geuren uit de keuken zich in de museumzalen verspreiden.

Veilige en gecontroleerde apparatuur?

Ja, in alle gevallen.

2.17 Wetenschappelijk onderzoek

Worden onderzoekers begeleid en "bewaakt"?

In alle gevallen is het antwoord bevestigend, slechts één museum laat onderzoekers op goed vertrouwen te werk gaan. De verantwoordelijkheid berust bij de conservatoren. In dit museum bestaat de wens een aparte studieruimte in te richten, wat aanbevelenswaard is. Een aantal musea laat een bekende ook wel alleen werken. Enkele musea zorgen dat het object van tevoren al klaar ligt in een studieruimte. Overigens is het in het verleden voorgekomen dat juist bekenden objecten tijdens het onderzoek ontvreemd hebben.

Wordt hun identificatiebewijs gevraagd?

Bij vier musea wordt een identificatiebewijs gevraagd, en drie musea vragen alleen onbekenden hiernaar. De meeste andere musea ontvangen alleen bezoekers na afspraak, waardoor bepaalde gegevens al bekend zijn.

Worden naam, adres, onderwerp en datum genoteerd?

Zeventien musea weten deze gegevens. Dit wil overigens niet zeggen dat ze alle een registratieboek bijhouden: bij de meeste zijn de gegevens bekend door de afspraak die van tevoren gemaakt is. Eén museum noteert behalve naam, adres, onderwerp en datum ook wie de objecten heeft gehaald en teruggezet.

Wordt genoteerd wie welke objecten heeft bestudeerd?

Bij meer dan de helft van de musea is bekend welke objecten zijn bestudeerd, hetzij door registratie, hetzij door de afspraak van tevoren.

Wordt er uitsluitend met een potlood gewerkt?

Vooraf voor de studie van objecten op papier is het gebruik van een potlood veiliger dan een balpen of inkt. Bij de meeste musea die werken op papier of archivalia beheren, is dit een voorschrift. (Overigens vermeldde één museum dat er ook met laptop gewerkt wordt.)

Krijgt de bezoeker instructies voor het hanteren van de objecten?

Slechts enkele musea staan het hanteren toe, en dan in de meeste gevallen met katoenen handschoenen. Dit is niet van toepassing op werken op papier die opgezet zijn in passe-partout. Overigens worden in vrijwel alle musea katoenen handschoenen gebruikt bij het hanteren van de objecten.

Opmerkingen: het verdient aanbeveling bij wetenschappelijk onderzoek identificatie verplicht te stellen en de onderzoeker te begeleiden. Ook zou genoteerd moeten worden welke objecten bestudeerd zijn.

2.18 Procedures bij werkzaamheden met open vuur

Voorzorgsmaatregelen bij laswerkzaamheden, gebruik van slijptol en verf afbranden?

De helft van de musea hanteert strikte procedures: werkzaamheden dienen van tevoren gemeld te worden, met het uitvoerende bedrijf moeten strikte afspraken gemaakt worden, bij werken met open vuur dient altijd een brandwacht aanwezig te zijn, en de werkzaamheden moeten ongeveer twee uur voor sluitingstijd beëindigd worden opdat een eventuele brand door smeulen tijdig ontdekt wordt. Bij de overige musea zijn de voorschriften minder strikt, en bij drie worden nauwelijks maatregelen getroffen. Een instelling meldt hierbij dat het gebouw meer gebruikers heeft die zich ook aan deze voorschriften zouden moeten houden.

Opmerking: in het algemeen ontstaan veel branden tijdens of door werkzaamheden. Ook in museale omgeving zijn hierdoor in het verleden ongelukken gebeurd. Scherpe waakzaamheid en strikte procedures zijn geboden.

3. Samenvatting

Tijdens het onderzoek is gebleken dat het risicobeheer in de twintig voormalige rijksmusea serieus genomen wordt en dat het reeds een goed niveau van professionaliteit heeft. Toch blijft er nog veel te wensen en te verbeteren. Het is opmerkelijk dat het risicobeheer in de grote musea niet per definitie beter en professioneler is dan in kleinere musea waar een conservator deze taak naast de andere taken uitvoert.

De meeste musea bestaan uit meer dan één locatie; depots zijn vaak extern gevestigd, en in een aantal gevallen op forse afstand gelegen. Over het algemeen geldt dat niet alle locaties even goed beveiligd zijn. Met de vele verbouwingen in de musea en de depots komt het voor dat collecties tijdelijk een ander onderkomen krijgen. Deze 'tijdelijke' oplossingen, die al gauw twee jaar kunnen duren, zijn erg risicovol omdat er meestal te weinig voorzieningen worden getroffen.

Onderdeel van het risicobeheer zou moeten zijn de registratie van incidenten en bijna-incidenten – dit is een hulpmiddel om zwakke plekken aan het licht te brengen.

Opmerkelijk is dat de musea kennelijk niet vrezen voor de continuïteit van het bedrijf als gevolg van een calamiteit. Het lijkt erop dat zij de kwalijke gevolgen, zoals negatieve publiciteit, financiële derving en sluiting voor langere tijd, niet onder ogen zien.

De beeldvorming in de pers is van groot belang. In het calamiteitenplan zou een paragraaf gewijd moeten zijn aan de omgang met de pers.

Plaats binnen de organisatie

De plaats van de beveiliging binnen de organisatie geeft aan in hoeverre deze taak gezien wordt als een zelfstandig functionerende eenheid, met een eigen budget en een eigen plaats in de bedrijfsvoering. Nog te vaak maakt de beveiliging deel uit van een afdeling binnen de organisatie. Beveiliging is voor een museum een essentieel onderdeel van het behoud en beheer van de collectie. Het moet derhalve altijd moet onderdeel uitmaken van het management op het hoogste niveau.

Het beveiligingstoezicht in de musea is deels in handen van gediplomeerde bedrijfshulpverleners maar nog veel te vaak worden er suppoosten, gastheren en -vrouwen, uitzendkrachten, rondleiders, demonstrateurs en vrijwilligers ingezet. Van hen kan en mag geen adequaat optreden verwacht worden bij een calamiteit.

Calamiteitenplan

Slechts enkele musea hebben een gedetailleerd calamiteitenplan dat op schrift is gesteld. Twee van de drie hebben dit plan pas opgesteld na een ernstige diefstal. Daar staat tegenover dat andere musea met een calamiteit in het verleden nog steeds geen plan op schrift hebben. Een groot aantal musea heeft een plan 'in de maak'. Het blijkt echter dat het stadium van 'in de maak zijn' lange tijd kan duren, in sommige gevallen meer dan twee jaar. De meeste musea hebben inmiddels goede alarmsystemen voor de signalering van diefstal, inbraak, en brand. Dergelijke apparatuur is echter alleen effectief als de afspraken en procedures eromheen duidelijk en bekend zijn. Geconcludeerd moet worden dat bij bijna driekwart van de onderzochte musea geen directe prioriteit gegeven wordt aan de beschrijving en het vastleggen van het risicobeheer van de collecties. Zolang afspraken en procedures niet eenduidig zijn vastgelegd, kan gesteld worden dat een zeer groot deel van de rijkscollectie nog niet afdoende beschermd is tegen calamiteiten.

Een calamiteitenplan dient samengesteld te worden op basis van een risico-analyse. Alleen het hebben van een calamiteitenplan is vervolgens niet voldoende: de effectiviteit staat of valt met de regelmatige oefening en bespreking van thema's, en duidelijke instructies voor de werknemers.

De rol van de beveiliging bij de inrichting van tentoonstellingen moet ook duidelijk zijn. De keuze van materialen en de opbouw van de tentoonstelling moet in overleg met de beveiliging gebeuren. Het is belangrijk dat de veiligheid niet wijkt voor de esthetiek.

Water

Overlast van water is vooral te vrezen als gevolg van gesprongen leidingen en van lekkages. Kennelijk laat de staat van onderhoud van de gebouwen en met name van de daken nogal eens te wensen over. Hier lijkt een taak weggelegd te zijn voor de overheid, in het bijzonder de Rijksgebouwendienst. Plaatsing van (extra) waterdetectoren is in een aantal musea aanbevolen.

Brand

De gevolgen van brand kunnen desastreus zijn; bovendien zijn rook en roet zeer schadelijk. Over het algemeen zijn de musea goed gewapend tegen brand, maar dit geldt niet voor alle locaties. Een punt van aandacht is de bereikbaarheid van de blusmiddelen: tijdens inspecties is herhaalde malen gebleken dat handblussers of slanghaspels schuil gaan achter bijvoorbeeld een kast, een tafel of dozen, of, op zaal, dat ze half ingebouwd worden achter tentoonstellingspanelen.

Jarenlang is het gebruik van een sprinklerinstallatie taboe geweest. Thans wordt er een aangelegd in een nieuw te bouwen depot. Dit is een goede zaak: de sprinkler lijkt de meest directe en meest adequate vorm van brandbestrijding. Van de handblusmiddelen lijkt sproeischuim voor collecties het beste te zijn.

Het is belangrijk dat medewerkers op de hoogte zijn van de werking van brandalarmeringssystemen en blusapparatuur. Een glazen meldertje in het depot met het opschrift 'blussing' heeft weinig zin als de depotmedewerker niet weet waar het toe dient. De notie dat de brandweer geheel op eigen houtje te werk gaat bij het blussen van een brand berust op een misvatting. Informatie van een directeur of conservator over de inrichting van het museum en over belangrijke onderdelen van de collectie kan de brandweer helpen bij het vaststellen van een aanvalsplan. Regelmatig contact met de brandweer is dan ook zeer aan te raden.

In sommige musea zijn de vluchtwegen niet duidelijk aangegeven, of zijn ze om verschillende redenen niet goed toegankelijk. Dit zou een voortdurend punt van aandacht behoren te zijn. Een jaarlijkse brandoefening en een jaarlijkse herhaalcursus Kleine blusmiddelen zou standaard moeten zijn. Het personeel moet goed getraind zijn; verhalen over medewerkers die bij alarm in het telefoonboek het nummer van de brandweer opzoeken terwijl de rechtstreekse meldknop binnen handbereik is, behoren helaas nog niet tot het land der fabelen.

Het verdient aanbeveling dat ook bij tijdelijke opslag van collectieonderdelen voldoende preventieve maatregelen tegen brand getroffen worden.

Evacuatie van objecten en nazorg

De musea zouden een plan moeten hebben hoe en waar zij objecten in veiligheid kunnen brengen bij een (dreigende) calamiteit. Voor de eerste opvang is in de meeste musea wel ruimte. Samenwerkingsverbanden tussen musea zijn toe te juichen. Als de opslag echter van meer permanente aard moet zijn, is het moeilijk een locatie te vinden. Het zou aan te bevelen zijn van overheidswege een dergelijke locatie paraat te hebben die te allen tijde beschikbaar is, ook voor niet-rijkscollecties, kerkschatten en voor objecten die beschermd worden door de Wet tot behoud van cultuurbezit. Een dergelijke voorzorgsmaatregel zou getuigen van een doordacht beleid op het gebied van cultuurbescherming. De musea zouden bij het maken van een calamiteitenplan ook een lijst moeten samenstellen van de objecten die als eerste in veiligheid gebracht moeten worden. Ook moeten zij bedacht zijn op een snelle nazorg voor de objecten die beschadigd zijn door rook en roet, bluswater of anderszins. Bezien zou moeten worden of een samenwerkingsverband met de restauratorenvereniging VeRes tot stand zou kunnen komen. Ook de Stichting Salvage (een samenwerkingsverband van het Verbond van Verzekeraars, expertisebureaus en gespecialiseerde schoonmaak- en reconditioneringsbedrijven) kan wellicht een rol spelen bij een snelle nazorg.

Om verder schade aan werken op papier die door (blus)water zijn getroffen te voorkomen, dienen ze zo snel mogelijk ingevroren te worden. Het zou aanbeveling verdienen per regio een vrieshuis aan te wijzen; hierin zou de overheid een rol kunnen spelen.

Inbraak en diefstal

De musea lijken met hang- en sluitwerk, met beveiligingssystemen en met compartimentering goed gewapend te zijn tegen inbraak. Diefstal op zaal lijkt echter mogelijk zo lang bijvoorbeeld niet alle kleinere schilderijen geborgd zijn. Een enkel museum vertrouwt op de sociale controle van de bezoekers. Het is maar zeer de vraag of dit terecht is: in de huidige maatschappij zijn de burgers eerder geneigd de ogen te sluiten dan om in te grijpen. Camerabeveiliging is breed ingezet in de musea; deze vorm van controle heeft zin als de camerabeelden bewust bekeken worden en een snelle opvolging gegarandeerd is. Locatie van de monitoren bij de balie en de kassa is dan ook sterk af te raden. Wel dient afwisseling in dit werk ingebouwd te worden om de alertheid te bevorderen. Door een videoregistratie te maken en die minstens een week te bewaren, is het mogelijk het verloop van een voorval te reconstrueren.

Musea en de Rijksgebouwendienst moeten beter ervaringen met diverse soorten beveiligingsapparatuur uitwisselen. Nu lijkt het erop alsof opgedane ervaring vaak niet zinvol wordt ingezet.

De inzet van particuliere beveiligingsdiensten is alleen dan zinvol wanneer zij binnen een kort tijdsbestek ter plekke kunnen zijn. De musea zouden er goed aan doen dit af en toe te testen. De politie lijkt vaak een onzekere factor te zijn bij de opvolging van een alarm. Afhankelijk van de grootte van de regio waarin een museum gelegen is, kan de aanrijtijd van de politie wel oplopen tot een uur. Een aantal musea heeft 's nachts eigen mensen in dienst. In een paar gevallen gaat het hier om slechts één persoon. De Inspectie heeft hierbij haar vraagtekens, maar volgens de Arbo-wet is dit onder bepaalde voorwaarden toegestaan. Wel moet dan begin en einde van rondes gemeld worden en valt ook het gebruik van telefoons met bewegingsmelder aan te raden. Niet alle musea hebben de omgrenzing van het terrein (de 'buitenschil') goed gedetecteerd. Als eerste afscherming en barrière is dit wel aan te raden.

Slechts één museum heeft procedures opgesteld over wat te doen na een inbraak om geen sporen uit te wissen. Dit aspect zou standaard in het calamiteitenplan opgenomen moeten worden.

In enkele musea springen overdag maar ook in de nachtsituatie bij een brandmelding alle nooduitgangen open. Dit is een zwak punt en zeer onwenselijk.

Nog niet in alle musea is een hecht sleutelplan van kracht. Beperkte, geautoriseerde toegang en registratie van de sleutelafgifte zijn voorwaarden voor een goede bescherming van de collecties.

Elektrische apparatuur en kachels

Zo lang deugdelijke apparatuur gebruikt wordt en het toezicht hierop goed geregeld is, bestaat er weinig risico. Wanneer echter buiten medeweten van de Beveiliging allerlei apparaten gebruikt worden, zoals waterkokers, kacheltjes en petroleumbranders, neemt het risico toe. Ook de bedrading dient gecontroleerd te worden om te voorkomen dat er oververhitting of kortsluiting ontstaat.

Procedures van alarmering en handelen

De meldingsprocedures zijn over het algemeen duidelijk en adequaat. Openheid, duidelijke afspraken en een goede bedrijfscultuur waarin het personeel zich thuis voelt en betrokken is, lijken een goede basis voor het risicobeheer. Het is belangrijk dat museum personeel snel ter plekke kan zijn om externe hulp troepen van informatie te voorzien en zo nodig te assisteren. Gegevens omtrent gebouw en inrichting en collectiegegevens dienen voorhanden te zijn. Het verdient aanbeveling regelmatig te oefenen en/of de procedures door te spreken.

In de nachtsituatie kan het in sommige gevallen wel dertig minuten duren voor de verantwoordelijke ter plekke kan zijn; dit lijkt erg lang.

Schade aan objecten, vandalisme

Eén museum kan aan de hand van het trilalarm op de objecten vaststellen dat er maar liefst 35.000 maal per jaar een object in het museum wordt aangeraakt. Dit geeft te denken; enerzijds lijkt het noodzakelijk meer afstand tussen het publiek en de objecten te scheppen, maar ook zou er een mogelijkheid bedacht moeten worden om het publiek beter op te voeden. Met name groepen scholieren blijken risico's te geven. Hier lijkt een taak weggelegd te zijn voor de docenten en groepsleiders. Scholieren zouden bij speurtochten en werkopdrachten in het museum verplicht moeten worden alleen met potlood te werken; eventuele krassen kunnen dan nog verwijderd worden. Toezicht op zaal en de mogelijkheid snel in te grijpen lijkt toch de beste remedie, zowel tegen baldadigheid als tegen vandalisme en moedwillige beschadiging. Preventieve observatie en duidelijke procedures zijn hulpmiddelen om vandalisme of erger te voorkomen. Een calamiteitenkit in de nabijheid van museumzalen en goede instructies kunnen de gevolgen van een (moedwillige) beschadiging tot een minimum beperken.

Transporten

Het verplaatsen en elders exposeren van objecten brengt extra risico's met zich mee. De musea zijn zich hiervan goed bewust. Procedures van de beoordeling van het in bruikleen geven van een object tot het verzenden, moeten altijd op schrift gesteld aanwezig zijn. Ook een duidelijke koeriershandleiding mag hierbij niet ontbreken.

Schoonmaakplan

In sommige musea dreigt het schoonmaken van met name de depots erbij in te schieten. Oorzaken zijn een zodanige locatie van het depot dat het nauwelijks schoon te houden is, een te vol depot, maar ook het binnenbrengen van objecten die vuil zijn. Zo lang een aantal musea nog geen deugdelijke depotruimte heeft, zal deze situatie noodgedwongen voortduren. Een strikt schoonmaakplan is een vorm van verstandig risicobeheer.

Schimmels en ongedierte

Het is duidelijk dat in een groot aantal musea het Deltaplan voor Cultuurbehoud zijn vruchten heeft afgeworpen. Het bewustzijn omtrent zorgvuldig behoud en beheer is al ruimschoots aanwezig. Toch bestaat de indruk dat een aantal musea nog niet voldoende alert is op de problematiek van schimmels en ongedierte in de collectie. Het voorkomen en signaleren is nog niet overal een structureel onderdeel van het collectiebeheer. Het is ook verbazend dat in de meeste musea, waar over het algemeen een intensief bruikleenverkeer is, geen quarantaineruimte is. Het risico van besmetting is daardoor aanwezig.

Gebruik museale objecten

Dit komt vrijwel niet voor in de onderzochte musea. Slechts zelden worden er bij de collectie kaarsen gebrand.

Restauratieatelier

Dertien van de onderzochte musea beschikken over één of meer restauratieateliers. Het merendeel is goed geoutilleerd met de standaardvoorzieningen. Opmerkelijk is dat een aantal ateliers niet geklimatiseerd is, en dat er op warme dagen de ramen geopend worden. Dit staat haaks op de conserveringsmaatregelen op zaal en in de depots.

Catering en restaurant

Er worden weinig concessies gedaan bij ontvangsten in de musea: de collectie lijkt geen gevaar te lopen door rook, etensdampen of klimaatwisselingen. De bewaking tijdens ontvangsten is altijd verscherpt.

Wetenschappelijk onderzoek

Over het algemeen weten de musea wie onderdelen van de collectie bestudeert; een aparte structurele registratie hiervan zou aan te bevelen zijn. Bekenden van het museum wordt meer vrijheid gegeven bij hun onderzoek; hierin zou een gevaar kunnen schuilen.

Procedures bij werkzaamheden met open vuur

Slechts de helft van de musea hanteert strikte procedures. Werkzaamheden met open vuur zijn risicovol, vooral ook als smeulen niet direct opgemerkt wordt. Scherpe waakzaamheid en strikte procedures zijn geboden.

Actiepunten voor de nabije toekomst

Calamiteitenplannen

Binnen twee jaar zouden alle verzelfstandigde rijksmusea een calamiteitenplan moeten hebben dat zowel op mensen als op objecten betrekking heeft.

Voorafgaand aan ieder calamiteitenplan dient een risicoanalyse gemaakt te worden.

Om de vijf jaar moet de actualiteit van zo'n calamiteitenplan getoetst worden. Hierbij zouden brandweer, politie, Rijksgebouwendienst en de Inspectie Cultuurbezit kunnen samenwerken waarbij ook de toepassing en het oefenen van de beschreven procedures getoetst worden.

Musea dienen zowel in huis als extern gegevens voorhanden te hebben over het gebouw, de inrichting en de collectie. In geval van een calamiteit zijn dergelijke gegevens essentieel voor externe hulpdiensten.

In een calamiteitenplan behoren ook opgenomen te worden de onmiddellijke maatregelen na een calamiteit.

Risicobeheer in inspectierapporten

In de jaarlijkse inspectierapporten zal in overleg met de musea het risicobeheer aan bod blijven komen.

Inspectie zal het huidige onderzoek over enkele jaren, als alle calamiteitenplannen gereed zijn, herhalen en hierbij ook de musea die in het huidige rapport nog niet betrokken waren, doorlichten.

Inspectie bepleit het instellen en in stand houden van een centrale registratie van incidenten en bijna-incidenten voor alle rijkscollecties.

Op basis van een dergelijke registratie moet eens in de vier jaar een algemene risicoanalyse worden gemaakt door de Inspectie in samenwerking met preventiespecialisten van politie en brandweer.

Beveiliging

De beveiliging van musea behoort professioneel georganiseerd te zijn. Dit betekent dat de beveiliging onderdeel van het management is, en dat de beveiligingsmedewerkers het diploma bedrijfshulpverlening behaald hebben en hun kennis jaarlijks op peil houden. Risicobeheer als geheel is de verantwoordelijkheid van het management en zou een onderdeel van het MT-overleg moeten zijn.

Personeel belast met de veiligheidzorg, ook tijdelijk personeel, moet een Verklaring omtrent het gedrag kunnen overleggen. Personeel dat met de collectie omgaat, moet een cursus omgaan met museale objecten gevolgd hebben.

Personeel dat over bedrijfsbeveiligingsinformatie beschikt moet een antecedentenonderzoek hebben gehad.

Brand

Bij iedere verbouwing ook, een tijdelijke, moet door de brandweer worden nagekeken of de brandweervoorschriften nog steeds zijn opgevolgd.

Oefening gezamenlijk met de brandweer speciaal gericht op evacuatie van voorwerpen moet regelmatig (minimaal eenmaal per jaar) plaatsvinden.

Het gebruik van een sprinklerinstallatie in musea is toe te juichen.

Procedures

Procedures moeten op schrift staan, bij het hele personeel, voor zover van toepassing, bekend zijn en eenduidig zijn voor het hele museum.

Ook in uitzonderlijke situaties, zoals bij de opbouw van tentoonstellingen, moeten veiligheidsprocedures strikt gehandhaafd blijven.

De kwaliteit van technische voorzieningen staat of valt bij het deskundig gebruik van de apparatuur en de alertheid van het personeel. Dit moet in heldere procedures worden omschreven. Een snelle opvolging van een alarm is noodzaak.

Het oefenen van procedures in gedachten is net zo effectief als het oefenen in de praktijk.

Procedures extern

Musea moeten jaarlijks overleg hebben met de plaatselijke brandweer. Dit moet een aandachtspunt voor de directie zijn.

De hoofden beveiliging van musea, rijks- en niet-rijksmusea, die in elkaars nabijheid liggen, zouden een samenwerkingsverband kunnen aangaan.

Rampen

Analyse moet gemaakt worden van factoren die buiten musea tot rampen kunnen leiden (opslag ontplofbare stoffen, dijkdoorbraken, vliegroutes).

Risicobeheer in algemene zin

Het risicobeheer bij WBC-objecten en bij beschermde verzamelingen zoals kerkschatten, private en museale collectie's die niet de overheid toebehoren, zou in het kader van de rijksverantwoordelijkheid voor deze objecten onderzocht moeten worden. Ook kerkschatten, niet-rijksmuseale collecties en objecten die beschermd worden door de Wet tot behoud van cultuurbezit behoren tot de Collectie Nederland.

Bestudeerd moet worden in hoeverre de Stichting Salvage een rol kan spelen bij het beperken van de schade aan (niet verzekerde) museumgebouwen en –collecties.

Tijdelijke opslag van collectieonderdelen brengt dikwijls grote risico's met zich mee.

Strikte en nauw omschreven procedures bij de omgang met technische voorzieningen en bij het verplaatsen van museale objecten zijn een noodzaak om voor deze objecten optimale veiligheid te kunnen garanderen.

Docenten en groepsleiders zijn verantwoordelijk voor de scholieren met wie zij het museum bezoeken. Niet de scholieren maar de docenten moeten in eerste instantie voorgelicht en opgevoed worden.

Ten slotte

Met de afschaffing van de Cultuurbescherming in buitengewone omstandigheden heeft de overheid haar handen afgetrokken van de Collectie Nederland. Dit is onterecht. De ontwikkeling van calamiteitenplannen bij de musea zal ook moeten samenvallen met de geplande wederoprichting van de Cultuurbescherming in bijzondere omstandigheden, waarvoor de overheid een bijzondere verantwoordelijkheid draagt. De inzet van de Stichting Salvage hierbij moet onderzocht worden.